

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

VITA VALEIŠAITĖ

Tarptautinės teisės programos magistrantūros dieninių studijų
TPTmd5-01 grupės studentė

TARPTAUTINĖ HUMANITARINĖ TEISĖ ANTROJO PASAULINIO
KARO METU

(magistro baigiamasis darbas)

Darbo vadovas
Doc. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
I TARPTAUTINĖS HUMANITARINĖS TEISĖS NORMOS GALIOJUSIOS ANTROJO PASAULINIO KARO METU.....	6
1. Pagrindinės tarptautinės humanitarinės teisės normos priimtos iki Antrojo pasaulinio karo.....	6
2. Pirmojo pasaulinio karo ir vėlesnių konfliktų patirtis. Tarptautinės humanitarinės teisės išbandymas.....	10
2.1 Pirmasis pasaulinis karas (1914-08-04 – 1918-11-11).....	10
2.2 Kiti konfliktai. Italijos – Etiopijos karas (1935 – 1936).....	17
II KARO AUKŲ IR KITŲ ASMENŲ APSAUGA ANTROJO PASAULINIO KARO METU.....	24
1. Sužeistųjų ir ligonių apsauga.....	24
1.1 Apsaugos objektas.....	24
1.2 Apsaugos subjektai, jų pareigos ir teisės.....	26
1.3 Konvencijų galiojimas, jų nuostatų įgyvendinimas ir priežiūros mechanizmas.....	31
2. Karo belaisvių apsauga.....	34
2.1 Karo belaisvio sąvoka.....	34
2.2 Pagrindinės nuostatos dėl elgesio su karo belaisviais.....	37
2.3 Centrinė karo belaisvių informacijos agentūra.....	40
2.4 Kontrolės mechanizmas.....	41
3. Civilių asmenų apsauga.....	44
3.1 Teisinė civilių apsaugos bazė.....	45
3.2 Civilių asmenų sąvoka.....	46
3.3 Civilių apsauga nuo bombardavimų.....	49
III ANTROJO PASAULINIO KARO ĮTAKA VĖLESNEI TARPTAUTINĖS HUMANITARINĖS TEISĖS RAIDAI	
1. Atsakomybė už Antrojo pasaulinio karo metu padarytus pažeidimus. Niurnbergo tribunolas.....	51
2. 1949 m. Ženevos konvencijos ir jų reikšmė.....	54
IŠVADOS.....	57
SANTRAUKA.....	58
SUMMARY.....	60
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	62

IVADAS

Temos aktualumas ir problema. Kartais teigiama, kad istorinės - „praeities“ temos yra visiškai neaktualios ir nereikalingos. Tačiau nereikėtų su tuo sutikti. Antrasis pasaulinis karas – kol kas pats baisiausias žmonijos istorijoje aukų skaičiumi ir kitomis pasekmėmis. Jis paliko pasaulio istorijoje gilų randą, kuris niekada neišnyks. Daug ką pasako vien tai, kad daugiau nei pusė karo aukų sąraše sudarė civiliai asmenys. To negalima pateisinti jokiais priemonėmis. Tarptautinė humanitarinė teisė (toliau – THT) numato ne tik kariavimo taisykles, bet ir karo aukų apsaugos garantavimą. Taigi tai, kad Karas nusinešė tiek daug gyvybių ir suluošino nekaltų žmonių, parodo, kad tuo metu galiojusi THT nesugebėjo užtikrinti pagrindinių žmogaus teisių, nebuvo veiksminga, neatliko savo pagrindinių funkcijų. Pagrindinės THT normos buvo šiurkščiai pažeidžiamos, o tai atskleidė galiojusių normų spragas ir trūkumus. Po Antrojo pasaulinio karo, jau 1949 m. buvo priimtos keturios Ženevos konvencijos, kurios turėjo užpildyti karo metu paaiškėjusius trūkumus. Tačiau mūsų dienomis tarptautiniai ginkluoti konfliktai tęsiasi ir THT įtaka nei kiek nemažėja. Pagrindinis mūsų nūdienos tikslas – nekartoti praeityje darytų klaidų, o to galime pasiekti tik kruopščiai ištyrinėję istorijos klodus, išsiaiškinę pagrindines problemas, priežastis dėl kurių žmonijai teko tiek kentėti. Visuotinai pripažįstama, kad reikia siekti visiško nusiginklavimo ir taikos, tačiau kol to neįmanoma įgyvendinti reikia užtikrinti, kad karas bei jo pasekmės būtų kuo humaniškesni. Be to aktuali ir nebaudžiamumo problema. Reikia užtikrinti, kad už karo žiaurumus atsakingi asmenys būtų nubausti. Taigi, visų pirma, šiame darbe bus kalbama apie iki Antrojo pasaulinio karo ir jo metu galiojusias THT normas, pagrindines problemas, siekiant užtikrinti karo paliestų asmenų apsaugą, antra, bus siekiama atskleisti karo įtaką vėlesnei THT raidai. Struktūriškai darbą galima suskirstyti pagal THT saugomų asmenų grupes: sužeistus ir sergančius kombatantus, karo belaisvius, civilius asmenis.

Problemos ištyrimo lygis ir darbo naujumas. Gali pasirodyti, kad Antrojo pasaulinio karo tema labai plačiai nagrinėta: daugybė literatūros šaltinių detalai jį aprašo, žinome daugybę aplinkybių, priežastis, pasekmes, tačiau dažniausiai turime tik istorinius faktus. Tačiau šie faktai neatskleidžia tarptautinės humanitarinės teisės įtakos karui ir kitų ypatybių. Daugeliu atvejų Antrasis pasaulinis karas yra nurodomas kaip riba tarp dviejų THT vystymosi tarpinių: iki Karo ir po Karo. Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939-09-01 ir baigėsi 1945-09-02, tai nemažas laiko tarpas, kurio metu įvyko daug įvykių, kurie buvo didelis išbandymas galiojusiai THT ir turėjusių didelę reikšmę vėlesniam THT vystymuisi, tačiau gilesnių studijų būtent šiuo aspektu rasti nepavyko. Būtent šią temą - THT Antrojo pasaulinio karo metu - autoriai apibrėžia vos keliais sakiniais, tik pagrindines problemas, o didžiausią dėmesį skiria 1949 m. Ženevos

konvencijoms. Iki šių konvencijų priėmimo buvo gausu kitų THT instrumentų, kurie ir bus aptariami šiame darbe. Be jokios abejonės, didelę reikšmę THT raidai turi Tarptautinė Raudonojo Kryžiaus Organizacija. Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komitetas (toliau – TRKK) pateikia keletą studijų, kurios siejasi su šio darbo tema, tačiau jos nedetalizuoja, o labiau aprašo praktinę veiklą teikiant pagalbą karo aukoms.

Svarbią reikšmę turi Niurnbergo Karinio Tribunolo priimti sprendimai kaltiems dėl karo metu padarytų nusikaltimų asmenims bei kitų tarptautinių baudžiamųjų institucijų praktika (vadinamieji postniurnberginiai procesai), ypatingai dėl jų suformuluotų principų ir nusikaltimų sąvokų.

Taigi, šiame darbe bus siekiama išsiaiškinti Antrojo pasaulinio karo poveikį žmogaus teisėms, THT raidai, bei THT reikšmę saugant žmogaus teises ir užtikrinant jų vientisumą.

Mokslinė problema – nepakankamas dėmesys tarptautinės humanitarinės teisės įtakai Antrojo pasaulinio karo metu vykusiems reiškiniams.

Preliminari hipotezė – Antrojo pasaulinio karo metu nebuvo pakankamų teisės normų, kurios užtikrintų žmonių apsaugą, o galiojusios tarptautinės humanitarinės teisės normos turėjo daug spragų, tų normų nebuvo laikomasi, todėl karas turėjo tokių baisių pasekmių.

Darbo objektas – Antrojo pasaulinio karo metu galiojusi tarptautinė humanitarinė teisė ir jos reguliuojami santykiai.

Darbo dalykas – Karo metu galiojusios THT normos bei Karo metu vykdyti nusikaltimai.

Darbo uždaviniai:

Išanalizuoti pagrindines galiojusias THT normas.

Rasti pagrindines THT normų spragas.

Apibrėžti THT apimtį saugant žmogaus teises ir valstybių įsipareigojimų apimtį.

Aptarti Antrojo pasaulinio karo įtaką tolesnei THT raidai.

Darbo tikslas – išanalizuoti pagrindines Antrojo pasaulinio karo metu galiojusias THT normas, rasti jų spragas ir nušviesti karo įtaką tolesnei THT raidai.

Darbo metodai:

- lyginamasis istorinis metodas – juo išaiškinama, kas yra bendra ir ypatinga istoriniuose reiškiniuose, gretinant vieną ar įvairius reiškinius skirtingose istorinio vystymosi pakopose. Šis metodas pravers lyginant Antrąjį pasaulinį karą ir iki jo vykusius konfliktus;

- lyginimo metodas – sociologinis tyrimas, kai derinama informacija, gauta įvairiais istorinio vystymosi laikotarpiais;

- apibendrinimo metodas. Ypač svarbus šis metodas moksliniame darbe, kai nagrinėjamu klausimu apibendrinama naudota literatūra, gauti empiriniai tyrimo duomenys, kai

pabaigoje daromos galutinės išvados, formuluojami pagrindiniai viso pravešto darbo ir tyrimo teiginiai.

- dokumentų analizė. Dokumentų analizės metodas – pirminių duomenų rinkimas, kai dokumentai naudojami kaip pagrindiniai informacijos šaltiniai. Šis metodas mums bus naudingas nagrinėjant gausybę THT konvencijų bei tarptautinių baudžiamųjų institucijų sprendimus¹.

Pagrindinės darbe vartojamos sąvokos:

Tarptautinė humanitarinė teisė – tai principų ir taisyklių, skirtų apsaugoti nedalyvaujančius ginkluotame konflikte asmenis, ir asmenis, kurie daugiau nedalyvauja karo veiksmuose, taip pat skirtų riboti karo priemones ir metodus, visuma.

Hagos teisė – THT šaka, kurios normos nustato kariaujančių šalių teises ir pareigas karinių operacijų metu ir riboja karo metodus bei priemones, kuriomis daroma žala priešui. Šios normos išdėstytos 1899 m. priimtose ir 1907 m. peržiūretose Hagos konvencijose. Svarbiausios – 1907 m. IV Hagos konvencijos dėl sausumos karo įstatymų bei papročių, dėl neutraliteto galioja ir šiandien.²

Ženevos teisė – normų visuma, kurių tikslas – saugoti ginkluotųjų pajėgų narius, tiesiogiai nebedalyvaujančius karo veiksmuose asmenis, sužeistuosius, ligonius, patyrusius laivo sudužimą, karo belaisvius, taip pat civilius asmenis. Šių normų pagrindą sudaro 1949 m. Ženevos konvencijos bei du jų papildomi protokolai.³

Kombatantai – (pranc. *combattants* – kautynių dalyviai) yra konflikto šalies visų reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų nariai, turintys teisę tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose. Kombatantai, kaip teisėti karo veiksmų dalyviai, gali naudoti jėgą ir nebūti asmeniškai atsakingi už tokius veiksmus ar padarinius, išskyrus atvejus, kai jų veiksmai turi nusikalstamos veikos požymių.⁴

---

¹ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003 m. P. 447-456.

² International Humanitarian Law. Answers to your Questions. – ICRC, Geneva, 2002. P. 4.

³ Čiočys P.A. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 41.

⁴ Ten pat. P. 85.

I TARPTAUTINĖS HUMANITARINĖS TEISĖS NORMOS GALIOJUSIOS ANTROJO PASAULINIO KARO METU

1. Pagrindinės tarptautinės humanitarinės teisės normos priimtose iki Antrojo pasaulinio karo

Jeigu pradėtume skaičiuoti humanitarinės teisės istoriją nuo pirmosios Ženevos konvencijos dėl sužeistųjų ir ligonių padėties pagerinimo veikiančiose armijose, priimtose 1864 metais tai galime pastebėti, kad nueitas gana ilgas kelias ir pasiekta gana daug, kad būtų galima padaryti karą humaniškesnį. Be jokios abejonės, pasiekti pagrindinio tikslo – atsisakyti karo visiškai nepavyko, tačiau būtina stengtis išvengti beprasmių aukų, apsaugoti civilius asmenis, kurie visiškai nesusiję su valstybių agresyvia politika. Tarptautinės bendruomenės bandymai tęsėsi ir tebesitęsia iki šiol. Valstybės būrėsi į tarptautines organizacijas, rinkosi į tarptautines taikos konferencijas ir ieškojo būdų, kaip suteikti karui kuo humaniškesnę formą.

Po pirmosios Ženevos konvencijos priėmimo buvo priimta gana nemažai tarptautinių dokumentų reglamentuojančių karo aukų apsaugą bei kariavimo taisykles. Tarptautinės humanitarinės teisės normas galima sugrupuoti į dvi šakas – Ženevos teisę, kuri labiau susijusi su karo aukų apsauga bei Hagos teisę, kuri susijusi su kariavimo priemonių ir metodų ribojimu⁵. Be jokios abejonės šios abi šakos turi didelę reikšmę žmogaus teisių apsaugai, tačiau dėl darbo apimties teisės normos liečiančios karo aukų apsaugą šiame darbe bus minimos dažniau, o kariavimo priemonės ir metodus reglamentuojančios normos bus paliečiamos tiek kiek susiję su karo aukų apsauga.

Pirmoji Ženevos konvencija dėl sužeistųjų padėties pagerinimo veikiančiose armijose, buvo priimta 1864 metų rugpjūčio 22 dieną, ją sudarė vos 10 straipsnių, tačiau jie įtvirtino pagrindinius principus susijusius su sužeistųjų padėties pagerinimu, tai buvo karo lauko ligoninėms suteiktas neutralitetas tol kol jose gydomi sužeistieji ir ligoniai, tačiau jeigu jas paima karinės pajėgos, tuomet neutralumas prarandamas, taip pat medicinos personalui suteiktas neutralitetas, be to kariaujančios šalies gyventojai gali padėti sužeistiesiems ir ligoniams, net gali juos slaugyti savo namuose ir už tai neturi būti baudžiami. Bene pagrindinė taisyklė buvo įtvirtinta 6 straipsnyje, kad sužeisti ir sergantys kombatantai, nesvarbu kokios jie tautybės, turi būti surinkti ir jais turi būti pasirūpinta, pasveikę, bet netinkami tarnybai turi būti repatrijuoti, kiti gali būti išsiųsti atgal jeigu besitęsiant karui daugiau nepaims ginklo. Labai svarbi nuostata, įtvirtinanti Raudonojo Kryžiaus baltame fone emblema kaip neutralumo ženklą, kuriuo žymimos karo lauko ligoninės bei kurį turi nešioti personalas, turintis neutralitetą. Šios konvencijos įgyvendinimą turi organizuoti kariaujančios armijos, paklūstančios savo valdžiai ir

⁵ Čiočys P.A. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 40.

atsižvelgiančios į pagrindinius šioje Konvencijoje nurodytus principus, vyriausias ginkluotųjų pajėgų vadas.⁶ Šią Konvenciją pasirašė 12 valstybių, o ratifikavo 57. Akivaizdu, kad šios Konvencijos reikšmė buvo labai didelė ir netrukus tuo buvo įsitikinta Austrijos – Prūsijos kare 1866 metais, Prūsija – Konvencijos dalyvė – patyrė žymiai mažiau aukų negu Austrija, neprisijungusi prie Konvencijos. Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komiteto iniciatyva buvo sušaukta tarptautinė konferencija šiai Konvencijai peržiūrėti. Daugiau nei keturiasdešimt metų galiojusi Konvencija buvo pakeista pasitelkus visą įgytą patirtį, naujoji Konvencija dėl sužeistųjų ir sergančiųjų veikiančiose armijose padėties pagerinimo buvo priimta 1906 m. liepos 6 dieną ir susidėjo iš 33 straipsnių⁷.

Svarbus dokumentas buvo priimtas Sankt Peterburge 1868 m. lapkričio 11 dieną, tai buvo Deklaracija uždraudžianti sprogstamųjų kulku lengvesnių negu 400 gramų naudojimą karo metu. Šioje Deklaracijoje įtvirtintas principas, kad vienintelis teisėtas tikslas, kurio kariaujanti šalis gali siekti yra priešo karinių pajėgų susilpninimas, o šiam tikslui pasiekti pakanka išvesti iš rikiuotės kuo daugiau karių. Tikslas bus pažeistas jeigu bus naudojami ginklai, kurie sukelia išvestiems iš rikiuotės kariams bereikalingas kančias ir jų mirtį padaro neišvengiamą. Tokių ginklų panaudojimas bus prieštaraujantis žmoniškumo įstatymams⁸. Ši Deklaracija yra galiojanti ir nepraradusi reikšmės iki mūsų dienų.

Kitas svarbus įvykis tarptautinės humanitarinės teisės raidai – 1899 metais įvykusi Hagos Taikos konferencija, kuri davė ryžtingą impulsą karo įstatymų ir papročių kodifikavimui. Deja, teko nusivilti tiems, kurie tikėjosi privalomo visiško nusiginklavimo. Nepaisant to buvo pasirašyti du svarbūs susitarimai siekiantys sutramdyti nevaldomą karą: Konvencija dėl Ženevos konvencijos principų pritaikymo jūrų karui ir Konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių. Šioje Taikos konferencijoje buvo priimtos dar trys deklaracijos dėl sviedinių ir sprogmenų paleidimo iš oro balionų, dusinančių dujų bei besiplečiančių kulku naudojimo ribojimo.⁹

Antroji Taikos konferencija taip pat buvo surengta Hagoje 1907 metais. Šioje Konferencijoje apie karo uždraudimą ar nusiginklavimą nebuvo kalbama, tik pastebėta, kad auga kariniai biudžetai ir naujų ginklų tobulinimas. Taip pat nebuvo susitarta dėl nuolatinio arbitražo teismo sukūrimo, nes mažesniosios valstybės nenorėjo, kad jų likimas patektų į didžiųjų valstybių valdomą tribunolą. Šioje taikos konferencijoje buvo nuspręsta toliau kodifikuoti karo

---

⁶ Convention for the Amelioration of the Wounded in Armies in the Field (Geneva, 22 August 1864) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/120?OpenDocument>> (2006-06-19)

⁷ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 67.

⁸ Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight (Saint Petersburg, 11 December 1868) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/130?OpenDocument>> (2006-06-19)

⁹ Final Act of the International Peace Conference. (The Hague, 29 July 1899) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/145?OpenDocument>> (2006-06-19)

teisę bei peržiūrėti praėjusioje konferencijoje priimtas konvencijas ir deklaracijas. Tokiu būdu buvo priimta dar vienuolika konvencijų ir viena deklaracija. Iš jų paminėtinos IV Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių bei jos priedas: Nuostatai dėl sausumos karo įstatymų ir papročių bei X Hagos konvencija dėl Ženevos konvencijos principų pritaikymo jūrų karui. Taip pat labai svarbi V Hagos konvencija dėl neutralių valstybių bei asmenų teisių ir pareigų sausumos karo metu.¹⁰

Tokios apimties humanitarinė teisė galiojo Pirmojo pasaulinio karo metu (šis karas detalai nagrinėjamas kitame skyriuje). Šis karas sugriovė galiojusią seną humanitarinės teisės struktūrą, Hagos konvencijos pasirodė esančios silpnos ir nesugebėjo užkirsti kelio masiniams pažeidimams (ypač dėl elgesio su karo belaisviais, civiliais, cheminio ginklo panaudojimo), jų normų neapibrėžtumas, jokie prižiūros mechanizmo ir baudžiamųjų priemonių nebuvimas tiesiog padarė šias normas neefektyvomis. Ženevos Konvencija atlaikė Didžiojo karo testą, tačiau jos normos taip pat buvo pažeidinėjamos ir turėjo būti peržiūrėtos. Taip pat karas parodė, kad turi būti kuo skubiau reglamentuota civilių apsauga karo metu.

Taigi, iki Antrojo pasaulinio karo dar buvo būtina iš esmės peržiūrėti visą humanitarinės teisės normų sistemą.

Vienas iš svarbesnių įvykių humanitarinės teisės raidai turėjo būti Tautų Sąjungos įkūrimas. Po Pirmojo pasaulinio karo 1919 metais pasirašytoje Versalio taikos sutartyje viena iš dalių buvo Tautų Sąjungos Paktas. Tačiau Tautų Sąjunga, kaip kolektyvinį saugumą užtikrinanti organizacija buvo neefektyvi ir dėl savo neveiklumo neturėjo autoriteto tarptautinėje bendrijoje.

Kitas valstybių bandymas žengti link taikaus ginčų sprendimo buvo 1928 metų rugpjūčio 27 dieną pasirašyta Sutartis tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir kitų valstybių dėl karo kaip nacionalinės politikos instrumento atsisakymo, labiau žinoma, kaip Brajano – Kelogo Paktas. Pirmasis šio Pakto straipsnis teigia, kad: „Aukštos Susitariančios Šalys savo tautų vardu iškilmingai pareiškia, kad smerkia karą kaip išeitį tarptautiniams nesutarimams spręsti ir atsisako jo kaip nacionalinės politikos instrumento santykiuose viena su kita.“¹¹ Kitame straipsnyje valstybės pasižada visus nesutarimus spręsti taikiomis priemonėmis. Prie šio Pakto prisijungė beveik visos valstybės ir jis laikomas pirmuoju ir vienu svarbiausių tarptautinių dokumentų, kuriuo siekiama atsisakyti karo.

Toliau kalbant apie Antrojo pasaulinio karo metu galiojusias teisės normas reiktų paminėti 1925 metų birželio 17 dieną priimtą Protokolą dėl dusinamųjų, nuodijamųjų ir kitų dujų panaudojimo bei bakteriologinio karo metodų uždraudimo. Šio Protokolo preambulėje sakoma,

---

¹⁰ Final Act of the Second Peace Conference. (The Hague, 18 October 1907) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/185?OpenDocument>> (2006-06-19)

¹¹ Treaty between the United States and other Powers providing for the renunciation of war as an instrument of national policy. (Paris, August 27, 1928) // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/kbpact/kbpact.htm>> (2006-09-29)

kad civiliztuotas pasaulis smerkia visų šių ir panašių priemonių naudojimą ir kviečia prisijungti visas valstybes¹². Šio Protokolo dalyvėmis tapo 133 valstybės, be to jis pripažįstamas paprotine teisės norma ir galioja visoms be išimties, tačiau, nepaisant to, jis nesugebėjo užtikrinti visiško šių karo priemonių ir metodų uždraudimo ir vėlesnių konfliktų metu tiek cheminės priemonės, tiek bakteriologinis ginklas buvo naudojamas (pvz. Italijos – Etiopijos kare 1936 m. Italija panaudojo garstyčių dujas).

Vienas iš reikšmingesnių įvykių humanitarinės teisės kodifikavimo istorijoje buvo 1929 metais Ženevoje surengta Diplomatinė konferencija, kurios metu buvo peržiūrėta 1906 Ženevos Konvencija ir pasirašytas Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komiteto pateiktas Ženevos konvencijos dėl sužeistųjų ir ligonių veikiančiose armijose padėties pagerinimo projektas. Nauja Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių veikiančiose armijose padėties pagerinimo buvo priimta 1929 metų liepos mėnesį. Šioje Konvencijoje buvo numatyta šalių skundų dėl Konvencijos normų pažeidimo nagrinėjimo galimybė, tačiau nuolatinės priežiūros mechanizmas nebuvo sukurtas¹³.

Kitas svarbus šioje Diplomatinėje konferencijoje priimtas dokumentas – Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. Ši Konvencija gana detaliai reglamentavo karo belaisvių apsaugą bei jų paėmimo, laikymo bei grąžinimo sąlygas.

Ši Diplomatinė konferencija svarbi dar ir dėl to, kad pirmą kartą tarptautinėje sutartyje buvo apibrėžtos TRKK teisės ir pareigos¹⁴, jis įgavo tarptautinį pripažinimą ir teisinį pagrindą savo veiklai. Šios Konferencijos baigiamajame akte buvo nustatytas dar vienas uždavinys, kad turi būti kuo skubiau priimta konvencija dėl civilių asmenų patekusių į priešų teritoriją padėties. Deja, tai nebuvo suspėta padaryti ir Antrojo pasaulinio karo metu nebuvo jokio dokumento saugančio civilius asmenis.

Po šios Diplomatinės konferencijos pasaulyje vyko gana nemažai įvairių konfliktų, kurių metu buvo išbandytas naujų priimtų humanitarinės teisės instrumentų veiksmingumas. Jų praktinis taikymas parodė, kad dar yra daug trūkumų, spragų ir neapibrėžtumo, kilo daug problemų. Dėl problemų gausos pasirodė ypač įdomus Italijos – Etiopijos karas, kuris bus detaliai aptartas kitame šio darbo skyriuje. Deja, bet nebuvo suspėta išspręsti pastebėtų problemų iki Antrojo pasaulinio karo pradžios.

1939 metais Šveicarijos Federalinė Taryba išsiuntė visoms vyriausybėms preliminarius projektus tiek peržiūrėti skirtų Ženevos bei Hagos Konvencijų, tiek siūlomos

---

¹² Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. (Geneva, 17 June 1925) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/280?OpenDocument>> (2006-06-19)

¹³ Final Act of the Diplomatic Conference. (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/295?OpenDocument>> (2006-06-19)

¹⁴ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 125.

pasirašyti konvencijos dėl civilių patekusių į priešų teritoriją apsaugos projektą parengtą TRKK. Buvo planuojama surengti diplomatinę konferenciją 1940 metų pradžioje, tačiau prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sutrukdė šios konferencijos sušaukimą¹⁵.

Kalbant apie paprotinę humanitarinę teisę reikia paminėti, kad jau Niurnbergo karinio tribunolo sprendime dauguma Hagos konvencijų nuostatų buvo pripažintos paprotinės teisės dalimi, būtent dėl susiklosčiusios valstybių praktikos ir visuotinio pripažinimo. Tačiau Antrojo pasaulinio karo metu valstybės, tiek esančios konvencijų dalyvėmis, tiek nesančios, pamynė pagrindinius principus dėl karo aukų apsaugos įtvirtintus konvencijose, taip pat ir pripažintus paprotine teise.

2. Pirmojo pasaulinio karo ir vėlesnių konfliktų patirtis

2.1 Pirmasis pasaulinis karas (1914-08-04 – 1918-11-11)

Pirmasis Pasaulinis Karas (toliau – IPK) prasidėjęs Europoje išplito ir kituose žemynuose, visų pirma Antantės jėgos pradėjo mobilizuoti kolonijų pajėgas, po to – prisijungė JAV. Nepaisant visko, Europa buvo pagrindinis mūšio laukas ir patyrė didžiausią žalą.

Beviltiška padėtis vertė kariaujančias šalis ieškoti naujų kariavimo metodų ir naikinimo priemonių, įskaitant griežčiausias ekonomines blokadą, mirtiną povandeninių laivų karą bei nuodingas dujas. Ilgainiui pripažintos smurtą ribojančios taisyklės buvo sutryptos viena po kitos.

Vertinant iš humanitarinės pusės, pasekmės buvo nesuskaičiuojamos: milijonai vyrų žuvo pragariškuose apkasuose, o ligoninės buvo perpildytos sužeistaisiais, bei apsinuodijusiais dujomis. Dar milijonai kovojo dėl išlikimo siaubingose karo belaisvių stovyklose, be to ir civiliai buvo deportuojami, internuojami bei laikomi įkaitais.

Pusei Europos pokario periodas buvo baisus už patį karą: kančios dėl tvyrančios anarchijos, pilietinės nesantaikos dar labiau apsunkino pralaimėjimo kartėlių ir trunkantį nepriteklių. Miestai liko be jokių išteklių, produkcija ir transportas buvo paralyžiuoti, pasėliai sunaikinti, žmonės buvo priversti kęsti alkį ir šaltį. Prasidėjo epidemijos tarsi ketindamos pribaugti likusius ir taip nusinešdamos daugiau gyvybių negu pats karas. Tie, kuriems pavyko išgyventi, pateko į luošinančius pilietinius karus, kuriuose nebuvo daromas skirtumas tarp kombatantų ir ne kombatantų.

---

¹⁵ Final Act of the Diplomatic Conference. (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/295?OpenDocument>> (2006-06-19)

Per visą šį siaubingą laikotarpį kariaujančios valstybės turėjo rūpintis ne tik kariavimo priemonėmis, bet ir karo aukomis, deja, dėl didelio jų kiekio tinkamai pasirūpinti buvo sudėtinga, todėl į pagalbą buvo pasitelktos ir neutralios organizacijos bei draugijos. Čia išryškėjo Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus reikšmė. Kad galėtų atlikti savo darbą susijusį su sužeistaisiais ir sergančiais kariais, Nacionalinės draugijos turėjo kurti ir plėsti ligoninių tinklus. Jos organizavo konvojus pagalbai pristatyti, įrengė traukinius-ligonines, nuomojo laivus, taip pat turėjo ypatingą reikšmę teikiant pagalbą karo belaisviams bei padėjo labiausiai nukentėjusių teritorijų civiliams asmenims, ypač kovojant su epidemijomis.

Karas ne mažiau palietė ir Tarptautinį Raudonojo Kryžiaus Komitetą. Tarptautinės karo belaisvių agentūros sukūrimas, belaisvių lankymas bei pagalbos operacijų organizavimas padėjo pamatus didelei veikiančiai sistemai, daug didesnei negu kas nors galėjo tikėtis. Komitetas įrodė savo vertę ne tik kaip humanitarinės teisės rėmėjas, bet ir kaip jos įgyvendintojas. Buvo patvirtinta ir sustiprinta jo kaip neutralaus tarpininko tarp kariaujančių šalių pozicija.¹⁶

Vienas iš svarbiausių uždavinių yra išsiaiškinti, kokie buvo kariaujančių šalių įsipareigojimai prasidėjus karui, kokie teisiniai instrumentai reglamentavo jų veiksmus. Svarbiausi buvo trys teisiniai instrumentai:

1. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo (1906-07-06);
2. Hagos konvencija (IV) dėl sausumos karo įstatymų bei papročių (1907-10-18);
3. Hagos konvencija (X) dėl Ženevos Konvencijos principų taikymo Jūrų karui (1907-10-18).

Šios trys konvencijos galiojo kariaujančioms šalims. Tačiau kyla klausimas, ar jų užteko sureguliuoti kariaujančiųjų santykiams bei pašalinti teisės neaiškumus vykstant karo veiksmams. Be jokios abejonės, išryškėjo tam tikros spragos:

- a) Hagos taisyklės dėl karo belaisvių padėties reglamentavimo nurodė tik bendrus principus, o ne taisykles, kurias būtų galima praktiškai taikyti. Buvo neįmanoma išvengti skirtingo interpretavimo.
- b) Neskaitant kai kurių bendrų taisyklių dėl okupuotų teritorijų, Hagos taisyklės nenumatė civilių asmenų apsaugos nuo savavališkų priešo veiksmų, kai prasidėjus karo veiksmams asmenys patekdavo į jo rankas.

---

¹⁶ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 82.

- c) Nei 1906 m. Ženevos konvencija, nei 1907 m. Hagos konvencijos nenumatė jokio kontrolės (priežiūros) mechanizmo; taip pat nebuvo jokios nuostatos leidžiančios tarpininkauti, kad būtų palengvintas kariaujančių šalių bendravimas.

Tarptautinės sutartys taip pat negalėjo užtikrinti tinkamos karo aukų apsaugos. Kad užpildytų šią spragą, kariaujančios šalys bandė apibrėžti ir išplėsti belaisvių apsaugą sudarydamos seriją dvišalių susitarimų 1917 ir 1918 metais. Deja, norint užtikrinti karo belaisvių apsaugą, šių pastangų buvo imtasi per vėlai.

Be minėtų konvencijų ir susitarimų galiojo Devintosios tarptautinės Raudonojo Kryžiaus konferencijos VI rezoliucija, kuri reikalavo kiekvienos nacionalinės draugijos sukurti specialias komisijas atsakingas už pagalbą karo belaisviams surinkimą ir teikimą TRKK, kuris pasirūpins pagalbą paskirstymu. Tačiau ši Rezoliucija neturėjo privalomosios galios karo dalyvėms. Ji leido TRKK pasiūlyti savo paslaugas, tačiau negalėjo įpareigoti vyriausybių jų laikytis. 1906 m. bei 1907 m. Konvencijos nesuteikė Tarptautinio Komiteto darbui svaraus pagrindo, net nepaminėjo jo.

Taigi, galima pastebėti, kad teisės spragos ir neišbaigtumas buvo ypač akivaizdžios karo belaisvių bei civilių asmenų apsaugos sferoje ir tuo pačiu parodė, kad kariaujančios valstybės, kurios nesirūpina ar negali pasirūpinti karo aukų padėties palengvinimu gali tikėtis neutralių tarptautinių institucijų – tokių kaip TRKK pagalbą. Ypatingai TRKK pagalbą reikėjo šioms užduotims įvykdyti:

- apibrėžti taisyklių saugančių karo aukas apimtį ir turinį;
- siekti, kad civiliai belaisviai būtų laikomi ir su jais būtų elgiamasi kaip su karo belaisviais;
- sukurti bent minimalų priežiūros mechanizmą.

Kalbant apie TRKK reikšmę reikia paminėti Tarptautinę pagalbą ir informaciją karo belaisviams agentūrą (toliau – Agentūra), kuri turėjo esminę įtaką karo belaisvių padėties pagerinimui. Visų pirma, tai karo belaisvių sąrašų sudarymas, Komitetas gaudavo visų kariaujančiųjų šalių sąrašus, kuriuos iš karto persiūsdavo atitinkamos valstybės Nacionalinei draugijai. Beje, buvo gaunama nemažai informacijos iš neoficialių šaltinių (daktarų, kunigų). Kitas svarbus žingsnis – kartotekų sudarymas, kiekvienam belaisviui buvo užvesta kortelė, kurioje atsispindėdavo pagrindinė informacija, jos buvo grupuojamos pilietybės pagrindu, po to - abėcėlės tvarka. Taip pat buvo reikšminga Agentūros atliekama paieška ir tyrimas siekiant išsiaiškinti kuo daugiau informacijos apie karo belaisvius (tiek teikiant informaciją apie žinomai sulaikytus asmenis, tiek siekiant gauti žinių apie dingusiuosius). Ši veikla taip pat apėmė įvairių dokumentų, tokių kaip mirties liudijimai, testamentai, gavimą ir persiuntimą. Remiantis visa

surinkta informacija Agentūra persiuntė daugiau nei milijoną žinučių belaisvių šeimoms. Agentūra taip pat prisidėjo prie pašto bei siuntinių persiuntimo karo belaisviams.

Kalbant apie pagalbą civiliams, Agentūra susidūrė su tokiais problemomis kaip didelė belaisvių įvairovė (buvo nuteistųjų tiek už karo tiek už kriminalinius nusikaltimus, įkaitų, deportuotų asmenų, pabėgėlių, okupuotų teritorijų gyventojų), be to, nebuvo jokių taisyklių reglamentuojančių civilių asmenų patekusių į priešo valią statusą. Taigi, Agentūra kiek įmanoma bandė pagelbėti civiliams tokiais pačiomis priemonėmis kaip karo belaisviams (persiunčiant sąrašus, sudarant kartotekas, ieškant dingusiųjų, persiunčiant oficialius dokumentus, siuntinius, laiškus bei pinigus). Tačiau tai, kad šiai veiklai nebuvo teisinio pagrindo, sukėlė tam tikrą nesklandumą (pvz., sąrašų netikslumai, jų vėlavimas ir pan.). Tik karo pabaigoje šalys ėmė dvišaliais susitarimais reguliuoti civilių padėtį padedant Valstybėms globėjoms ar Tarptautiniam Komitetui. Tačiau dauguma šių susitarimų buvo pasiekti per vėlai.

Kita svarbi humanitarinė veikla – karo belaisvių stovyklų lankymas. TRKK siųsdamas savo atstovus siekė šių pagrindinių tikslų:

- skatinti kariaujančias šalis pagerinti belaisvių padėtį;
- teikti objektyvią informaciją apie belaisvių padėtį vyriausybėms ir belaisvių šeimoms bei visuomenei.

Karo metu buvo atlikta daugybė misijų, 524 vizitai į sulaikymo vietas yra pakankamai daug, ypač atsižvelgiant į tai, kad šalys nebuvo pasiruošusios priimti misijų, nebent prieš valstybę padarytų tą patį. Šių misijų reikšmė nemaža, vien moralinis belaisvių palaikymas, jų ryšių su išoriniu pasauliu atkūrimas, jų gyvenimo sąlygų pagerinimas buvo labai svarbūs tiek belaisviams, tiek jų šeimoms. Šią veiklą galima prilyginti tam tikram kontrolės mechanizmui, nes TRKK galėjo betarpiškai stebėti ir daryti išvadas dėl valstybių įsipareigojimų vykdymo karo belaisvių atžvilgiu.

Tarptautinis Komitetas neturėjo jokio įgaliojimo veikti civilių asmenų gyvenančių okupuotose teritorijose naudai. Jis bandė siųsti misijas į okupuotus kraštus, tačiau nesėkmingai, nes kiekviename karo teatre centrinės jėgos buvo okupavę prieš teritorijas, taigi buvo neįmanoma to paskatinti abipusiu interesu.

Ypač svarbią reikšmę užėmė pagalbos karo aukoms teikimo operacijos. Didžiuliai kiekiai siuntinių turėjo būti tvarkomi ir paskirstomi, Tarptautinis Raudonasis Kryžius ėmėsi vykdyti šias pareigas remdamasis VI Rezoliucija. TRKK dirbo su dviem rūšių labdara: individualiais siuntiniais skirtais asmeniškai belaisviui bei kolektyvinėmis siuntomis. Su individualiais siuntiniais dirbo Agentūra, tačiau milžiniški kiekiai privertė perduoti šį darbą

neutralių valstybių pašto agentūroms. Kolektyvinių siuntų tvarkymas buvo perduotas nacionalinėms agentūroms.¹⁷ Tai taip pat buvo labai reikšmingas darbas.

Kita labai reikšminga veiklos sfera buvo belaisvių repatriacija (grąžinimas), kuri tęsėsi nuo Karo pradžios (1914 rudens) iki 1921 metų. Buvo išskirtos dvi belaisvių kategorijos:

- repatriuojami karo metu;
- repatriuojami po karo.

Hagos taisyklių paprotinės nuostatos teigė, kad karo belaisviai turi būti išsiųsti namo kaip įmanoma greičiau kai tik pasiekama taika. Karo veiksmų metu galima kalbėti tik apie šių asmenų grupių repatrijavimą:

- a) medicinos personalas – Ženevos Konvencija teigia, kad karinis medicinos personalas, bei pagalbos draugijų nariai turi būti repatriuojami tuoj pat kai tik jų pagalba sužeistiesiems tampa nereikalinga.
- b) neigalieji – Ženevos Konvencija leido išsiųsti sužeistus ir sergančius karo belaisvius namo.¹⁸
- c) civiliai – IPK pateikė neįprastą situaciją – masinį svetimšalių priešų internavimą. Nei jų statusas, nei skirtumai nuo kombatantų nebuvo teisiškai apibrėžti, taigi, jeigu galima pateisinti tinkamo kariauti amžiaus vyrų sulaikymą, tai buvo aišku, kad moterys, vaikai, sergantieji ir nusenę turi būti repatrijuoti.
- d) karo belaisviai, kurie išbuvo nelaisvėje ilgai (patyrę taip vadinamą spygliuotos vielos sindromą) ir dėl to netinkami toliau kautis turi būti išsiųsti namo.

Taigi, net besitęsiant karui reikėjo repatrijuoti daugybę asmenų. Buvo pasirinkimas internuoti belaisvius neutraliose valstybėse, kas pagrįstai pasirodė mažiau žiaurus sprendimas negu palikti belaisvius prieš rankose.

Pačioms valstybėms dar besitęsiant karui nebuvo svarbūs repatrijavimo klausimai, todėl Komitetas ėmėsi diplomatinių bei praktinių veiksmų, derėjosi, sudarinėjo sąrašus. O pats praktinis darbas – konvojavimas bei medicininė pagalba kelionės metu buvo patikėta nacionalinėms draugijoms – tokiu būdu dar iki karo pabaigos buvo išsiųsta apie kelis šimtus tūkstančių žmonių.

Besibaigiant karui kariaujančios valstybės laikė daugiau nei septynis milijonus belaisvių. Dauguma jų buvo Europoje, tačiau nemažai buvo šiaurės Afrikoje, Vidurio Rytuose,

¹⁷ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 96.

¹⁸ Convention for the Amelioration of the Wounded in Armies in the Field (Geneva, 6 July 1906) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/180?OpenDocument>> (2006-06-19)

Indijoje, centrinėje Azijoje bei Sibire.¹⁹ Be jokios abejonės, kilo problemų repatrijuojant tokį kiekį belaisvių. Tiek praktinių (transportavimas) tiek sąlygotų politinės situacijos – prasidėjo politiniai karai buvusioje Rusijos Imperijoje, Vokietija išgyveno revoliucinius neramumus, skilo Austro-Vengrijos Imperija. Visose valstybėse repatriacija turėjo ypatybių susijusių su skirtingomis belaisvių grupėmis:

- Antantės belaisviai laikyti buvusių Centrinųjų jėgų teritorijoje;
- Buvusių Centrinųjų jėgų belaisviai laikyti Sąjungininkų ir Susivienijusių jėgų;
- Rusų belaisviai laikyti Europoje ir buvusių Centrinųjų jėgų belaisviai laikyti Sovietų Sąjungoje.

Pirmoji grupė belaisvių buvo nedelsiant ir vienašališkai sugrąžinti 1918-1919 m. žiemą (prižiūrint Sąjungininkų komisijai) pagal Sąjungininkų ir Susivienijusių jėgų sudarytas paliaubų sutartis su Bulgarija, Otomanų imperija, Austro-Vengrija ir Vokietija.

Buvusioms Centrinėms jėgoms priklausiusių belaisvių repatrijavimas buvo atidėliojamas iki taikos sutarčių pasirašymo (dėl šio atidėliojimo TRKK nusiuntė raginimą Sąjungininkų aukščiausiai tarybai, kad kuo greičiau būtų repatrijuoti Antantės galioje buvę belaisviai).

Įdomus rusų belaisvių likimas, kuris buvo neatsiejamai susijęs su politiniais neramumais Rytų Europoje ir buvusioje Rusijos Imperijoje, nes valstybės nežinojo šių belaisvių pilietybės bei statuso, kokiai valstybei juos grąžinti, be to delsė juos grąžinti, nes bijojo, kad jiems prisijungus dar labiau pagausės komunistų gretos. Sunki padėtis buvo ir Sovietų Sąjungoje įstrigusių belaisvių. Į belaisvių grąžinimo operacijas buvo įtraukta ir Tautų Sąjunga, paskyrusi aukštąjį komisarą, TRKK buvo pakviestas derėtis su Sovietine valdžia. Tarptautinio komiteto darbas buvo sudarinėti grąžinamųjų sąrašus, derėtis su tranzito valstybėmis, derinti formalumus su imigracijos tarnybomis. Globojant TRKK apie 425000 Rusijos, Vokietijos, Austrijos ir Vengrijos belaisvių buvo grąžinti namo.²⁰

Viena iš pagrindinių problemų iškilusių taikant Hagos bei Ženevos konvencijas buvo ta, kad jų nuostatos buvo per daug bendros. Vietoj to, kad nustatytų normas, kurias būtų galima taikyti nedelsiant, konvencijos numatė tik bendrus principus, kurių taikymas buvo paliktas jų dalyvių valiai. Tai vedė prie prieštaravimų tarp kariaujančiųjų, ypač dėl elgesio su belaisviais, ir išprovokavo kariaujančiųjų abipusius kaltinimus. Būtent dėl normų nebuvimo ir galiojusių normų trūkumų kilo grėsmė visai teisinei sistemai, buvo suabejota jos veiksmingumu ir patikimumu. Tačiau reikėjo tenkintis turimomis priemonėmis ir stengtis jas pritaikyti tose srityse kur to labiausiai reikėjo.

---

¹⁹ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 99.

²⁰ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 99.

Tarptautinis komitetas bandė šiomis priemonėmis gelbėti situaciją:

- a) TRKK vizitai į belaisvių stovyklas ir atstovų pranešimai padėjo užtikrinti šiek tiek vienodesnes sulaikymo sąlygas. Bendri vizitai suteikė galimybę palyginti ir siekti sąlygų belaisviams suvienodinimo abiejose fronto pusėse.
- b) Komitetas ėmėsi spręsti problemą ir teoriniame lygmenyje, kai kuriais atvejais kariaujančioms šalims pateikė savą teisės normų interpretaciją.

Iškilo Komiteto nuomonių teisinės reikšmės klausimas. Hagos ir Ženevos konvencijų interpretacijos negalėjo įpareigoti konflikto šalių ir negalėjo pakeisti jų sudaromų dvišalių susitarimų, kuriais buvo siekta sukongretinti konvencijų nuostatas. Tačiau negalima visiškai nuvertinti TRKK nuomonių vien dėl įpareigojančios galios stokos. Pateikdamas objektyvią nuomonę Komitetas padėjo sumažinti skirtumus tarp priešininkų nuomonių. Vien kalbant apie elgesį su karo belaisviais galima pastebėti, kad vyriausybės neignoravo Komiteto pasiūlymų. Be to TRKK primindavo vyriausybėms pareigą pasirinkti praktines priemones teisės taikymui.

Išvada būtų ta, kad tiek praktiniai TRKK veiksmai, tiek teisinės interpretacijos padėjo peržengti tvyrančius prieštaravimus tarp vyriausybių ir skatino vienodą Konvencijų taikymą. Vyriausybės nekaltino Komiteto savo galių peržengimu – priešingai, jos dažnai darė nuorodas į Komiteto išaiškinimus.

1906 m. liepos 6 d. Ženevos konvencijos 28 str. įpareigojo pasirašiusias valstybes priimti nacionalines priemones užkirsti kelią konvencijos pažeidimams ir bausti už juos. Taip pat ir 1907 m. spalio 18 d. IV Hagos konvencijos dėl sausumos karo teisės ir papročių 3 straipsnis numatė, kad kariaujanti šalis turi sumokėti kompensaciją už jos ginkluotųjų pajėgų padarytus konvencijos pažeidimus, tačiau šis principas karo veiksmų metu nebuvo įgyvendinamas. Taigi, jokia sutartis nenumatė, kaip turi būti vertinami pažeidimai.

TRKK, gavęs skundą reikalavo pažeidėjos iširti situaciją ir pasiaiškinti, tačiau pastaroji atsiųsdavo tik jokių rezultatų neteikiantį atsakymą, pasiaiškinimą ar atsiprašymą. TRKK neturėjo nei priemonių, nei pageidavimo tirti faktų, tačiau vykstant susirašinėjimui jis primindavo abiem šalims konvencijų principus ir nuostatas ir pasiūlydavo išaiškinimus, kaip jos turėtų būti taikomos konkrečiose situacijose.

TRKK pateikė tokias šią veiklą pateisinančias priežastis:

- a) skundai buvo priminimas apie egzistuojančias sutarčių taisykles ir vyriausybių troškimą laikytis jų ir gauti dėl to naudos;
- b) protesto siuntimas suteikė kaltinamai kariaujančiai šaliai galimybę pasiaiškinti, atmesti kaltinimus ar atsiprašyti;

- c) vidinis tyrimas tarp pavaldžių grandžių tarnaus kaip priminimas apie galiojančias tarptautines taisykles ir atkreips karių dėmesį į jų taikymo reikalingumą.²¹

Deja, TRKK turėjo pripažinti, kad atliekami tyrimai ne visuomet suteikdavo rezultatų, kai kurios valstybės vietoj išsamaus tyrimo pateikdavo atsakomuosius kaltinimus, o kartais skundai būdavo tiesiog pamirštami.

Pagrindinis suvoktas dalykas buvo tas, kad reikalinga visiškai nuo konflikto šalių nepriklausoma organizacija, kuri neturėtų jokių kitų interesų kaip tik karo aukų apsauga. Toks ir buvo TRKK vaidmuo Pirmojo Pasaulinio Karo metu.

2.2 Kiti konfliktai. Italijos – Etiopijos karas (1935-1936)

Kalbant apie kitus tarptautinius konfliktus, kurių po Pirmojo pasaulinio karo buvo gausu ir kurie tapdavo vis nauju tarptautinės humanitarinės teisės išbandymu, reikia paminėti Graikijos – Turkijos karą (1919-1923), Rūro srities okupaciją (1923-1925), Kinijos – Japonijos konfliktus (1931-1933 ir 1937-1939), Čako karą Pietų Amerikoje (1932-1935) bei Italijos – Etiopijos karą (1935-1936). Šių konfliktų išvakarėse tarptautinė teisė buvo šiek tiek pasistūmėjusi į priekį. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo įkurta Tautų Sąjunga, kuri turėjo siekti kolektyvinio saugumo. Humanitarinė teisė taip pat buvo šiek tiek pažengusi – TRKK iniciatyva priimtos dvi naujos 1929 m. liepos 27 d. konvencijos:

- Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo;
- Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais.

Šie du susitarimai turėjo lemiamos reikšmės galiojančiai teisei: atsisakymas bendros sąlygos, kad konvencijos taikomos tik toms kariaujančioms šalims, kurios yra šių konvencijų dalyvės, bet kokių represalijų karo belaisvių atžvilgiu draudimas, detalizuotų teisės normų ir kontrolės mechanizmo sukūrimas – šis derinys galėjo pasiūlyti sužeistiems ir sergantiems kariams, kaip ir karo belaisviams, tokį apsaugos lygį, kuris atitiktų humanitarinius tikslus.

Tačiau civiliams asmenims tokia apsauga nebuvo suteikta. Kai kurių valstybių atsisakymas pritarti civilių asmenų teisei apsaugai parodė, kad jie nenorėjo perleisti savo veiksmų laisvės šioje sferoje, nepaisant to, kad civiliai vėl gali tapti savavališko okupantų elgesio aukomis. Taigi, susiklostė tokia situacija, kad karo belaisviai buvo saugomi aiškiai apibrėžtu normų, o civiliai neturėjo beveik jokios teisinės apsaugos ir buvo priklausomi nuo valstybės, į kurios rankas pateko, malonės.

---

²¹ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 108.

Vis dėlto dar iki Antrojo pasaulinio karo vykę konfliktai parodė, kad egzistuojančios teisės normos neužtikrino karo aukų apsaugos bei valstybių įsipareigojimų jų atžvilgiu vykdymo.

Ypatingai svarbus tapo Italijos – Etiopijos karas, šio karo metu iškilo daugybė naujų problemų susijusių su humanitarinės teisės įgyvendinimu, tiek dėl tam tikrų konvencijų nuostatų taikymo, tiek dėl TRKK veiklos ir ypatingų karo sąlygų. Šis konfliktas buvo vienas iš didžiausių pasirengimo Antrajam pasauliniam karui etapų.

Italijos – Etiopijos karas (Italija neigė, kad tai karas) tapo Italijos fašistinio lyderio Musolinio egoistiškų užmojų įgyvendinimu. Tiek Tautų Sąjunga, tiek visa tarptautinė bendruomenė daugiau netoleravo jokios valstybės kolonijinių užmojų ir nesiruošė leisti ginkluota jėga pavergti kitą nepriklausomą tautą. Etiopija buvo Tautų Sąjungos narė nuo 1923 metų, ji galėjo tikėtis pagalbos remdamasi 10 Tautų Sąjungos pakto straipsniu, pagal kurį valstybės narės įsipareigojo gerbti ir išsaugoti visų Tautų Sąjungos narių teritorinį vientisumą ir politinę nepriklausomybę prieš išorinę agresiją, o 16 pakto straipsnis skelbia, kad jeigu viena valstybė pavartos karą ignoruodama paktą, ji bus laikoma pradėjusia karą prieš visas Tautų Sąjungos nares. Vis dėlto valstybių narių kolektyvinių veiksmų grėsmė neišgašdino Musolinio ir Italijos pajėgos įsiveržė į Etiopijos teritoriją. Jėgos buvo nelygios, nes Italija turėjo visą moderniai mechanizuotą armiją, o Etiopija turėjo pasenusius šautuvus ir kelis kulkosvaidžius.²² 1936 metų pavasarį Italija panaudojo naują ginklą prieš kurį etiopai buvo visiškai bejėgiai – garstyčių dujas. Jų efektas buvo triuškinantis, sėjantis paniką tarp karių ir civilių. Per kelias savaites Etiopijos pasipriešinimas buvo palaužtas.

Nors Tautų Sąjungos autoritetas buvo menkas, tačiau ji ėmėsi vienintelio savo ginklo kurį galėjo panaudoti – ekonominės sankcijos. Buvo paskelbtas ginklų ir amunicijos pardavimo Italijai embargas. Italija tapo priešė visoms 50 valstybių, kurios balsavo už šią sankciją. Italijai grėsė gili ekonominė krizė, tačiau pagrindinės sankcijos, kurios galėjo visiškai palaužti Italiją – naftos embargas ir Sueco kanalo uždarymas – nebuvo panaudotos, nes tiek Prancūzija, tiek Didžioji Britanija tikėjosi palenkti Musolinį savo pusėn kovai prieš bauginančio nacizmo kilimą. Tuo tarpu kitos sankcijos buvo taikomos tik iš dalies, o Etiopijos labui nebuvo imtasi jokių veiksmingų priemonių. 1936 m. gegužės 9 dieną Musolinis paskelbė apie visišką Etiopijos aneksiją.²³ Tautų Sąjungai tai buvo visiška katastrofa. Kolektyvinio saugumo principas buvo visiškai pamintas. Panašu, kad šios priemonės buvo bergždžios, tačiau reikėjo kažkokiu būdu priminti valstybėms kitus jų įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę, ir padėti karo aukoms, kurių buvo gausu.

---

²² Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 143.

²³ Ten pat.

Dėl karo aukų apsaugos buvo galima remtis tokių tarptautinės humanitarinės teisės instrumentų kaip 1929 m. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių veikiančiose armijose padėties pagerinimo bei 1925 m. Ženevos protokolas dėl dusinamųjų, nuodingų ir kitokių dujų taip pat dėl bakteriologinio karo metodų uždraudimo nuostatomis, nes Italija buvo abiejų šių dokumentų dalyvė, o Etiopija TRKK siūlymu prisijungė 1935 metais, taigi abu dokumentai kariaujančiosioms buvo privalomi nuo pat karo veiksmų pradžios.

Kalbant apie medicinos tarnybas padėtis buvo labai skirtinga. Italijos armija turėjo gerai aprūpintą medicinos tarnybą, kurią rėmė Nacionalinė draugija galinti sukaupti reikalingus resursus. Etiopijos pusėje situacija buvo visiškai priešinga – armija neturėjo medicininės tarnybos, neturėjo daktarų, tebuvo keletas misionierių įkurtų ligoninių. Nacionalinė draugija buvo ką tik įkurta ir egzistavo tik popieriuje. Taigi, akivaizdu, kad Etiopija neturėjo reikiamų priemonių pasipriešinti karo baisumams ir buvo labai reikalinga bet kokia humanitarinė pagalba iš išorės. TRKK abiemis valstybėms pasiūlė savo pagalbą. Etiopijos Raudonasis Kryžius netrukus atsakė, kad jiems reikia medicininio lėktuvo, lauko ligoninių, medicininio personalo ir įrangos bei mėnesinio lėšų kiekio reikalingo padengti ligoninių išlaidoms. Tuo tarpu Italijos Raudonasis Kryžius atsisakė pagalbos, nes pareiškė, kad visų pagalbos priemonių turi pakankamai.²⁴ Įprasta, kad TRKK teikia pagalbą abiemis kariaujančioms pusėms būtent taip įrodydamas savo nešališkumą, tačiau šiuo atveju pagalba buvo teikiama tik Etiopijai, nes Italija pati atsisakė bet kokios pagalbos. Būtent valstybės karinis medicininis personalas turi rūpintis savo karo aukomis ir organizuoti pagalbą jiems bendraudama su kitomis medicininėmis tarnybomis, tačiau Etiopija neturėjo tokios medicininės tarnybos ir nesugebėjo pati pasirūpinti savo sužeistaisiais ir tinkamai teikti tiek medicininės, tiek kitokios pagalbos, šią veiklą organizuoti ėmėsi TRKK.

Etiopijai pagalbą teikė daugelio valstybių Nacionalinės draugijos: Didžiosios Britanijos, Suomijos, Nyderlandų, Norvegijos, Švedijos, Egipto, Jungtinių Amerikos valstijų. Pagalba buvo tiek materialinė, tiek buvo siunčiamas ir personalas, kurio kai kurie atstovai patyrė didelius sužalojimus, ligas, kai kurie iš jų net buvo nužudyti. Tačiau jų pasiaukojimas padėjo išgelbėti daugybę žmonių. TRKK delegacijai teko sudėtingas darbas tiek dėl lėšų stygiaus, tiek dėl sunkių sąlygų bei plačios veiklos. Be to, šiai delegacijai teko susidurti su problemomis dėl pagarbos tarptautinėms konvencijoms, visų pirma, Ženevos konvencijos 11 straipsnis²⁵ reikalauja, kad valstybė, kuri priėmė neutralių medicinos grupių pagalbą, turi apie tai pranešti priešininkui. Tačiau Konvencijoje nenurodyta, kokiais kanalais tai turi būti padaryta, kadangi nebuvo Valstybės globėjos, TRKK ėmėsi šios užduoties. Būtent dėl oro reidų grėsmės TRKK nusiuntė ne paprastą pranešimą, o detalų visų medicinos grupių išsidėstymo ir judėjimo planą.

²⁴ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 145.

²⁵ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (2006-06-19)

Kita problema buvo karo belaisvių padėtis, Etiopija nebuvo Konvencijos dėl karo belaisvių dalyve ir TRKK nepavyko užtikrinti šios Konvencijos nuostatų gerbimo, jis neturėjo galimybės lankyti karo belaisvių, net įkurti informacijos biuro. Buvo didelė tikimybė, kad visi paimti į nelaisvę italų kariai buvo iš karto nužudyti. Iš Italijos taip pat nebuvo jokios informacijos apie Etiopijos belaisvius. Taigi, TRKK susidūrė su rimtais humanitarinės teisės pažeidimais ir susilaukė daugybės skundų iš abiejų kariaujančių pusių.²⁶ Italija kaltino Etiopiją, kad ši naudoja Raudonojo Kryžiaus emblemą ne pagal paskirtį, o pastatams, kurie nesusiję su medicininėmis tarnybomis. Taip pat, kad Etiopija naudoja sprogstamąsias kulkas, be to kankina, žaloja ir žudo italų belaisvius. Tuo tarpu Etiopija skundėsi, kad Italija bombarduoja neginamas gyvenvietes bei įrengimus, ypač medicinos tarnybas bei ligonines, ginamas Raudonojo Kryžiaus emblemos. TRKK perdavė šiuos skundus atitinkamai Italijos ir Etiopijos Nacionalinėms draugijoms, kad šios perduotų kompetentingoms institucijoms. Ypatingo dėmesio susilaukė įvykis, kai buvo subombarduotas Švedijos nacionalinės draugijos personalas, visa įranga bei pacientai. Tai buvo visiškas Ženevos Konvencijos negerbimas. TRKK prezidentas Max Huber parašė Musoliniui, kad TRKK yra susirūpinęs dėl šio įvykio ir paprašė užtikrinti, kad daugiau nepasikartotų tokie veiksmai, kurie kelia grėsmę Raudonojo Kryžiaus veiklai bei paprašė pranešti, kokių veiksmų bus imtasi šių įvykių atžvilgiu, ypač dėl Nacionalinių draugijų. Mussolinis atrašė, kad visą laiką kruopščiai vykdė savo tarptautinius įsipareigojimus ir patikino, kad padarys viską, kad nebūtų atsitiktinai bombarduojamos medicinos tarnybos. Taip pat priminė, kad kita šalis taip pat nusižengia tarptautinėms normoms ir TRKK turėtų atlikti tyrimą, kaip viena ar kita šalis taiko Ženevos Konvencijų standartus.²⁷

Ženevos konvencija kariaujančioms valstybėms suteikė galimybę vykdyti tam tikrą Konvencijos nuostatų vykdymo kontrolę atliekant tyrimą. TRKK turėjo teisinį pagrindą atlikti tokį tyrimą remdamasis 1929 m. Ženevos Konvencijos 30 straipsniu, kuris skelbia, kad:

„Kariaujančios šalies reikalavimu bei suinteresuotų šalių susitarimu turi būti atliktas tyrimas dėl bet kurio Konvencijos pažeidimo; kai toks pažeidimas nustatomas, kariaujančios šalys turi tuoj pat liautis vykdyti su pažeidimu susijusius veiksmus ir juos numalšinti taip skubiai kaip tik įmanoma.“²⁸

Kadangi abi šalys reikalavo, kad būtų atliktas nešališkas tyrimas, TRKK sutiko su šiuo reikalavimu. Tyrimas buvo svarbus, nes be jokios abejonės tai būtų pakėlę Ženevos konvencijos autoritetą. Tačiau valstybėms reikėjo susitarti dėl pačios tyrimo procedūros, Italijos valdžia nurodė nuostatas tyrimo eigai, tačiau Etiopijos susidomėjimas šiuo tyrimu sumažėjo, nes

²⁶ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 147.

²⁷ Ten pat. P. 149.

²⁸ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (2006-06-19)

prieš juos buvo panaudotos nuodingų dujų atakos ir jie turėjo svarbesnių rūpesčių. Taigi, tęsti tyrimo be tolesnio šių valstybių bendradarbiavimo buvo neįmanoma.

Tuo tarpu padėtis karo lauke buvo nevaldoma, medicinos tarnybos buvo toliau atakuojamos, Raudonojo Kryžiaus emblema jau nebuvo apsaugos garantas, jos pasitraukė į uolas, kur galėjo pasirūpinti tik tais kurie juos pasiekė. Tačiau atsirado dar didesnis pavojus – Etiopijos Raudonasis Kryžius pranešė, kad keletu atvejų buvo panaudotos nuodingosios dujos. TRKK atstovas nuvyko į įvykio vietą ir savo raporte nurodė, kad tai buvo odą žalojančios garstyčių dujos ir daugybė karių kentėjo nuo žaizdų atsiradusių dėl šių dujų.²⁹ Tai buvo akivaizdus Protokolo dėl nuodingų dujų uždraudimo pažeidimas. TRKK netrukus informavo apie tai Italijos Raudonąjį Kryžių ir pareiškė, kad toks elgesys gali paralyžiuoti viso Raudonojo Kryžiaus veiklą. Italijos Raudonojo Kryžiaus prezidentas nurodė, kad Protokolas neuždraudžia cheminio ginklo kaip atsakomojo veiksmo prieš Etiopijoje vykdomus žiaurumus Italijos karo belaisvių atžvilgiu panaudojimo. Kilo atsakomųjų priemonių panaudojimo ir apimties klausimas į kurį TRKK nenorėjo veltis. Atsakydamas į Italijos argumentus TRKK pareiškė, kad humanitariniu požiūriu cheminis ginklas turi būti visiškai uždraustas. Taip pat pabrėžė, kad Raudonasis Kryžius turi būti apsaugotas nuo bet kokių atsakomųjų priemonių:

„Jeigu taisyklėse, numatytose Konvencijose siekiančiose padaryti karą mažiau nežmonišku, nėra griežto atsakomųjų priemonių panaudojimo teisės ribojimo – deja, neapibrėžto – tuomet visai sistemai gresia žlugimas. Ribojimas yra pažymėtas išskirtiniu Raudonojo Kryžiaus ženklu. Ženevos Konvencija yra ne tik ankstyviausia iš Konvencijų skirta apginti humanitarinius interesus karo metu, ji taip pat yra ir turi išlikti centriniu ir nelaužomu komponentu“.³⁰

Taigi TRKK pozicija buvo labai aiški. Be to šis incidentas susilaukė ne tik valdžios dėmesio, bet paveikė ir viešąją nuomonę, nes buvo suprasta, kad jeigu Protokolas gali būti taip lengvai atmetamas, tai joks Europos miestas nėra apsaugotas nuo naikinančio cheminio ar bakteriologinio ginklo jeigu kiltų globalinis konfliktas. Tautų Sąjungos Trylikos Komitetas taip pat susidomėjo Etiopijoje vykdomais karo įstatymų pažeidimais ir ėmėsi tyrimo. Kai Sąjungos Generalinis Sekretorius pareikalavo visos TRKK turimos informacijos – kilo didelis išbandymas TRKK neutralumo ir nešališkumo principams. Nors TRKK ir Tautų Sąjungos tikslai sutapo – užtikrinti pagarbą karo įstatymams, tačiau TRKK nenorėjo imtis nei kaltintojo nei teisėjo vaidmens. Taigi, TRKK atsisakė patenkinti Tautų Sąjungos reikalavimą, pabrėždamas, kad pagrindinė jo veikla yra humanitarinės pagalbos kenčiančioms karo aukoms teikimas, o ne politiniai klausimai.

---

²⁹ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 150.

³⁰ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 150.

Akivaizdu, kad šiame kare humanitarinės teisės instrumentai patyrė didelį išbandymą, šiame konflikte kilo šios problemos:

1. Etiopija prisiėmusi įsipareigojimus pagal Ženevos konvenciją dėl sužeistųjų padėties pagerinimo visiškai neturėjo tam priemonių, todėl visas pagalbos teikimas buvo organizuojamas TRKK;

2. Niekas negalėjo pagelbėti karo belaisviams, ypač apsunkino darbą tai, kad pagalba buvo teikiama tik vienai šaliai ir Etiopija nebuvo įsipareigojusi pagal Konvenciją dėl karo belaisvių, Italija neleido jokios pagalbos Etiopijos belaisviams, remdamasi abipusiškumo principu Etiopija visiškai nesirūpino Italijos karo belaisviais ir jų likimas tapo nežinomas;

3. Italija, pažeisdama Protokolą, panaudojo nuodijančias dujas kaip atsakomąją priemonę prieš Etiopijos vykdomus konvencijų pažeidimus;

4. kilo didelė grėsmė visai medicinos tarnybai, nes nepaisant jokių draudimų buvo bombarduojamos ligoninės ir kiti objektai, kurie turi būti saugomi po Raudonojo Kryžiaus ženklu;

5. 1929 m. Ženevos konvencijos 30 straipsnis, numatantis tyrimo komisijos Konvencijos pažeidimams tirti sudarymą nebuvo sėkmingai panaudotas, nes nebuvo vieningo abiejų kariaujančių šalių susitarimo;

6. šis karas buvo pirmasis kai Raudonasis Kryžius dalyvavo konflikte, kuriame Tautų Sąjunga panaudojo kolektyvinius veiksmus;

7. kilo nesutarimų tarp TRKK ir Tautų Sąjungos, kas parodė, kad dvi organizacijos, kurių tikslai ne tik neprieštarauja vieni kitiems, bet kai kurie net ir sutampa, nesugebėjo susitarti, o tai pasaulio akyse atrodė, kaip visiškas efektyvių priemonių kolektyviniam saugumui užtikrinti ir apsaugoti nuo tarptautinių įsipareigojimų pažeidimų nebuvimas.

Išvados apžvelgus aukščiau išnagrinėtus konfliktus būtų tokios, kad tarptautinė humanitarinė teisė nebuvo pajėgi užtikrinti tinkamos karo aukų apsaugos, valstybės vengė įsipareigoti pagal tarptautines konvencijas, be to nebuvo mechanizmo galinčio priversti kariaujančias valstybes laikytis savo įsipareigojimų, o šios savo ruožtu rasdavo pasiteisinimų vieno ar kito pažeidimo atžvilgiu. Akivaizdu, kad tokia sistema negalėjo būti efektyvi ir negalėjo užtikrinti humanitarinės teisės normų įgyvendinimo Antrojo pasaulinio karo metu.

Taigi, valstybės nebuvo pasiruošusios tokiam baisiam karui kaip IIPK ir netruko tuo įsitikinti.

Kalbant apie Antrąjį pasaulinį karą, galima drąsiai sakyti, kad tai pats didžiausias ir kraupiausias karas žmonijos istorijoje, tiek aukų skaičiumi, dalyvavusių valstybių kiekiu, tiek karo veiksmų teatro plotu, tiek pinigų išleistų karo reikmėms sumomis. Be jokios abejonės

skaudžiausias karo aukų skaičius, žuvo apie 62 milijonus žmonių, apie 60% iš jų civiliai. Daugiausiai aukų patyrė Sovietų Sąjunga, apie 23 milijonus, o Lenkija neteko net 16% savo tautos.³¹ Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma, kad buvo sužeista ir suluošinta dar daugiau nei 90 milijonų žmonių.

Nei viename kare nebuvo patirta tiek civilių aukų, Antrasis pasaulinis karas tuo išsiskiria iš kitų. Būtent dėl neribotų kariavimo priemonių ir metodų, jokių humanitarinės teisės normų nepaisymo – bombardavimų, žaizdų, suluošinimų, ligų, bado bei genocido žuvo daugiausiai žmonių.

Taigi, prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui, valstybės neturėjo jokių taisyklių ir tarptautinių įsipareigojimų dėl civilių prieš rankose apsaugos. 1929 m. Diplomatinė konferencija nepriėmė jokio dokumento civilių atžvilgiu. Bet kokia iniciatyva civilių naudai visiškai priklausė nuo kariaujančiosios šalies geros valios. Kitoje šio darbo dalyje bus kalbama apie karo aukų apsaugą Antrojo pasaulinio karo metu bei tarptautinės humanitarinės teisės galimybes užkirsti kelią tokioms baisioms šio karo pasekmėms.

---

³¹ Lukoševičius L. Pasaulio istorijos atlasas. – Vilnius, Naujoji rosmā, 1999.

II KARO AUKŲ IR KITŲ ASMENŲ APSAUGA ANTROJO PASAULINIO KARO METU

1. Sužeistųjų, ligonių apsauga

Antrojo pasaulinio karo metu sužeistųjų ir ligonių apsaugą reglamentavo 1929 m. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių veikiančiose armijose padėties pagerinimo (toliau šiame skyriuje – Ženevos Konvencija). Patyrusių laivo sudužimą asmenų apsaugą ir elgesį su jais reglamentavo X Hagos Konvencija dėl Ženevos Konvencijos principų taikymo jūrų karui (toliau šiame skyriuje – Hagos Konvencija).

Visų pirma reikia apibrėžti asmenų ratą, kuriuos šiose Konvencijose įtvirtintos humanitarinės teisės normos saugo – apsaugos objektą, taip pat apibrėžti pagalbos teikimo subjektus.

1.1 Apsaugos objektas

Kalbant apie apsaugos objektą galima išskirti šias saugomų asmenų grupes:

- kombatantai ir jiems prilyginami asmenys, kurie yra sužeisti, sergantys arba patyrę laivo sudužimą;
- medicinos personalas (karinis, nacionalinių draugijų, neutralių valstybių, tarptautinių pagalbos organizacijų);
- kiti asmenys.

Kombatantai ir jiems prilyginami asmenys. Pirmasis Ženevos Konvencijos straipsnis nurodo, kad tai yra sužeisti ar sergantys pareigūnai, kariai ir kiti asmenys, oficialiai priskiriami ginkluotosioms pajėgoms,³² kitaip – kombatantai. Jiems priskiriami ir Hagos Konvencijoje nurodyti patyrę laivo sudužimą asmenys³³. Kombatanto sąvoka visuotinai pripažinta ir įtvirtinta IV Hagos Konvencijoje dėl sausumos karo įstatymų ir papročių ir jos priede: Nuostatuose dėl sausumos karo įstatymų ir papročių³⁴. Nuostatų pirmame skyriuje nurodyta, kad karo įstatymai, teisės ir pareigos taikomos ne tik armijoms, bet ir nereguliarioms ginkluotosioms pajėgoms bei savanorių būriams jeigu atitinka šias sąlygas:

- turi vadą atsakančią už savo pavaldinius;

---

³² Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (2006-06-19)

³³ Convention (X) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention (The Hague, 18 October 1907) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/225?OpenDocument>> (2006-06-19)

³⁴ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land (The Hague, 18 October 1907) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument>> (2006-06-19)

- turi matomą iš toli sutartinį skiriamąjį atpažinimo ženklą;
- atvirai nešioja ginklą;
- vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių.

Taip pat neokupuotos teritorijos gyventojams, kurie artėjant priešui spontaniškai ima ginklus, kad pasipriešintų užpuolikams, tačiau neturėjo laiko susiorganizuoti, turi būti laikomi kombatantais jeigu atvirai nešioja ginklus ir laikosi karo įstatymų ir papročių.

Trečiame Nuostatų straipsnyje nurodyta, kad kariaujančios šalies ginkluotąsias pajėgas gali sudaryti kombatantai ir ne kombatantai, jeigu jie patenka į priešų rankas, turi būti laikomi karo belaisviais. Ne kombatantai – tai asmenys, kurie seka ginkluotąsias pajėgas joms tiesiogiai nepriklausydami, tai yra laikraščių korespondentai ir reporteriai, markitantai ir derybininkai taip pat įvairūs tiekėjai, kurie turi armijos, kurią lydi vadovybės išduotus pažymėjimus (Nuostatų 13 straipsnis).

Antrajame Ženevos konvencijos straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad visi ginkluotųjų pajėgų sužeistieji ir sergantieji patekę į priešų rankas turi būti laikomi karo belaisviais ir jiems turi būti taikomos tarptautinės teisės nuostatos dėl elgesio su karo belaisviais.

Medicinos ir kitą pagalbą teikiantis personalas. Ženevos konvencijos 9-11 straipsniuose nurodyti asmenys, kurie gali teikti medicininę ir kitokią pagalbą:

- asmenys, kurie surenka, transportuoja ir gydo sužeistuosius ir sergančius (nuolatinis medicinos personalas);
- kariai, kurie specialiai parengti prireikus dirbti pagalbiniais slaugais ar sanitarais, surinkti, transportuoti ir gydyti sužeistuosius ir ligonius ir turi identifikaciją įrodantį dokumentą, turi būti prilyginami nuolatiniam medicinos personalui kol atlieka šias savo funkcijas;
- savanoriškų pagalbos draugijų, kurios pripažįstamos savo vyriausybių, personalas, kuris teikia tokias paslaugas kaip nuolatinis medicinos personalas ir yra pavaldus karo įstatymams ir taisyklėms;
- pripažintų neutralių šalių draugijų medicinos personalas.

Jiems taip pat galioja speciali šios Konvencijos apsauga, kad jie galėtų tinkamai atlikti savo funkcijas.

Kiti Konvencijų saugomi asmenys. Galima išskirti dar kelias grupes, kurioms galioja speciali Konvencijų apsauga, tai yra:

- civiliai asmenys, kurie geraširdiškai atsiliepia į karinės vadovybės prašymus ir savo noru teikia medicinos pagalbą sužeistiesiems ir sergantiems, Ženevos Konvencijos 5 straipsnis jiems suteikia specialią apsaugą;

- ginkluotųjų pajėgų kapelionai, kuriems taikoma tokia pati apsauga kaip medicinos personalui;
- medicinos transporto priemonių valdytojai, orlaivių pilotai, mechanikai bei telegrafistai. Jeigu sulaikoma transporto priemonė, šie asmenys turi būti gražinami su sąlyga, kad jie iki karo veiksmų pabaigos teiks tik medicininę pagalbą.

Aukščiau išvardintoms asmenų grupėms turėjo būti taikomos minėtų Konvencijų nuostatos dėl elgesio su jais ir apsaugos. Deja, nei viename galiojusiame dokumente nebuvo išskirta civilių asmenų grupė kaip apsaugos objektas. Kombatantai bei jiems prilyginami asmenys patekę į priešų nelaisvę, tiek sveiki, tiek sužeisti, buvo laikomi karo belaisviais ir juos saugojo Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais nuostatos. Medicinos ir kitą humanitarinę pagalbą teikiančių grupių personalas buvo saugomas Raudonojo Kryžiaus ženklu ir jiems galiojo neutralitetas. Tačiau nei sveiki, nei sužeisti civiliai nebuvo saugomi jokių įpareigojančių humanitarinės teisės dokumentų ir jų statusas nebuvo aptartas. Valstybės turėjo galimybę remtis Martenso išlyga, kuri siūlė nepatekusiems į humanitarinės teisės reguliavimo sritį atvejams taikyti bendruosius tarptautinės teisės principus ir remtis paprotine teise, tačiau ši išlyga buvo užmiršta.

1.2 Apsaugos subjektai, jų pareigos ir teisės

Antras svarbus etapas – išsiaiškinti, kieno pareiga ir kas yra atsakingas už normų, kurios garantuoja Konvencijose nurodytų asmenų apsaugą, įgyvendinimą.

Valstybė. Ženevos Konvencijoje kalbama apie kariaujančiųjų valstybių pareigas. Visu pirma, įtvirtinta pareiga, kad visi pareigūnai, kariai ir kiti ginkluotosioms pajėgoms priklausantys asmenys, kurie yra sužeisti ar serga, turi būti gerbiami ir saugomi visomis aplinkybėmis, kariaujanti šalis, į kurios valią jie patenka, turi elgtis su jais humaniškai ir juos gydyti nepaisant jų tautybės. Tai vienas iš pagrindinių šios Konvencijos principų, kuris sako, kad kiekviena kariaujanti šalis turi vienodai rūpintis tiek savo, kitų šalių, tiek priešų sužeistaisiais patekusiais jos valion. Kitas svarbus principas numato, kad šiems asmenims, kurie patenka į priešų valstybės teritoriją, turi būti suteiktas karo belaisvių statusas ir jiems turi būti taikomos tarptautinės teisės nuostatos dėl karo belaisvių. Kita nustatyta pareiga valstybei – po kiekvieno mūšio, užėmusi kovos lauką šalis turi imtis priemonių, kad suieškotų sužeistuosius ir mirusius ir apsaugotų juos nuo plėšikavimo ir blogo elgesio, šiam tikslui gali būti sudaromos vietinės paliaubos ir nutraukiama ugnis (Konvencijos 3 straipsnis). Šios pareigos taip pat privaloma laikytis bet kokios tautybės asmenų atžvilgiu. Ketvirtame Konvencijos straipsnyje nurodyta abipusė

kariaujančių šalių pareiga kuo skubiau perduoti viena kitai sužeistųjų, sergančiųjų, mirusių, surinktų ar surastų asmenų vardus taip pat bet kokius kitus duomenis, kurie padėtų juos identifikuoti, taip pat išduotus mirties sertifikatus bei kitus asmeninius daiktus rastus kovos lauke ar ant mirusiojo, ypač vieną jų identifikavimo disko dalį, kitą dalį paliekant prie kūno. Valstybė turi pareigą palaidoti ar kremuoti mirusiuosius, tačiau prieš tai kūnas turi būti tinkamai apžiūrėtas, kad būtų patvirtintas mirties faktas, nustatoma tapatybė ir surašoma ataskaita. Valstybė privalo užtikrinti, kad po to šie asmenys būtų garbingai palaidoti ir, kad jų kapai būtų gerbiami ir tinkamai pažymėti, kad visada būtų galima juos surasti. Dar prieš prasidedant karo veiksmams turi būti suorganizuota oficiali kapų registravimo tarnyba, o karo veiksmams pasibaigus, valstybės turi apsikeisti kapų sąrašais bei palaidotų jų kapinėse ar dar kitur asmenų sąrašais. Deja, karo metu buvo daugybė pažeidimų dėl elgesio su žuvusiais. Vokiečių invazijos į Kretą metu, 1941 metais, Kretos gyventojai – civiliai asmenys apiplėšinėjo mirusius ir kankino sužeistus vokiečių karius, tyčiojosi iš jų kūnų, pasiimdavo drabužius.³⁵

Rodos, kad valstybių pareigos kalbant apie sužeistuosius ir sergančiuosius įtvirtintos gana aiškiai. Tačiau pati valstybė ir jos karinis medicinos personalas esant tokiam kiekiui sužeistųjų, koks buvo Antrajame pasauliniame kare, nebūtų pajėgi visais tinkamai pasirūpinti. Didžiąją dalį reikiamos pagalbos teikė valstybių Raudonojo Kryžiaus nacionalinės draugijos.

Nacionalinės draugijos. Nuo pat Raudonojo Kryžiaus egzistavimo pradžios daugelyje konfliktų Nacionalinės draugijos prisiimdavo pareigą ir atsakomybę kartu su ginkluotųjų pajėgų medicinos tarnybomis surinkti, gydyti ir kitaip rūpintis tiek savo, tiek kitų valstybių sužeistais kariais. Ši Nacionalinių draugijų teisė buvo pripažįstama visų valstybių. Antrojo pasaulinio karo metu galiojusi Ženevos konvencija, kaip ir jos pirmtakės, suteikė teisinį pagrindą tokių draugijų veiklai, būtent 10 straipsnyje sakoma, kad savanoriškų pagalbos draugijų, pripažįstamų savo vyriausybės, personalas, atliekantis tas pačias pareigas kaip ir ginkluotųjų pajėgų medicinos personalas, naudojami tokia pačia padėtimi ir sąlygomis kaip ir šis personalas, jeigu paklūsta karo įstatymams ir taisyklėms. Valstybės taikos metu, prasidėjus ar vykstant karo veiksmams, bet visada prieš pasitelkiant šias draugijas į pagalbą, turi pranešti kitoms valstybėms pavadinimus tokių draugijų, kurias jos pripažįsta ir kurioms paveda teikti pagalbą savo ginkluotųjų pajėgų medicinos tarnyboms. Hagos Konvencija numatė beveik analogiškas nuostatas dėl Savanoriškų pagalbos draugijų jūrų karo metu padedančių karinio laivyno medicinos personalui gelbėti ir rūpintis patyrusiais laivo sudužimą kariais.

Neutralių valstybių pripažintos draugijos. Konvencijoje numatytas dar vienas subjektas galintis teikti savo medicinos personalo ir tarnybų pagalbą kariaujančioms šalims – tai neutralių valstybių pripažintos draugijos. Šios draugijos gali teikti pagalbą tik savo vyriausybių

---

³⁵ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 650.

leidimu bei kariaujančios valstybės sutikimu. Valstybė sutikusi priimti šių draugijų pagalbą privalo apie tai pranešti prieš valstybei dar prieš pradėdama naudotis jų paslaugomis³⁶. Prie šių draugijų priskiriamos kitų valstybių Nacionalinės Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pasmėnlio ar Raudonojo Liūto ir Saulės draugijos, taip pat Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus Komitetas (toliau – TRKK). Tiek iki Antrojo pasaulinio karo, tiek jo metu šios draugijos siūlė savo pagalbą ir ją teikė kariaujančių šalių ginkluotųjų pajėgų medicinos tarnyboms, bendradarbiaudamos su tos šalies Nacionaline draugija, dažnai į tarpininkus pasitelkiant TRKK. Apskritai TRKK, kaip nepriklausoma ir neutrali organizacija siūlė savo pagalbą visoms konflikto šalims, tačiau šios turėjo teisę atsisakyti tokios pagalbos. Šaliai sutikus priimti pagalbą, TRKK netgi prisiimdavo visas pareigas susijusias pagalbos teikimo sužeistiesiems ir ligoniams organizavimu, nuo medicinos personalo, visos įrangos surinkimo iki sąrašų sudarymo ir netgi tarpininkaudavo repatrijuojant asmenis (kaip Italijos – Etiopijos karo atveju). Antrojo pasaulinio karo metu TRKK pasitarnavo tiekdamas pagrindines medicinines priemones reikalingas šalims, kurioms buvo taikoma jūrų blokada.³⁷

Kaip galima pastebėti iš anksčiau aptartų konfliktų, buvo pripažįstama, kad pareigas, susijusias su sužeistų ir sergančių asmenų gydymu, jų sąrašų sudarymu ir perdavimu, prisiimdavo kariaujančių valstybių Nacionalinės draugijos, kurios viena kitai perduodavo surinktus duomenis. Šiam tikslui buvo sukurta speciali institucija – Informacijos agentūra. TRKK pareiga buvo prižiūrėti, kad prireikus ši agentūra būtų sudaryta.³⁸

Apibendrintai visus pagalbą sergantiems, sužeistiesiems ir patyrusiems laivo sudužimą asmenims teikiančius subjektus, galima pavadinti medicinos ir kitą pagalbą teikiančiu personalu. Šis personalas yra ne tik Konvencijų subjektas, bet ir teikiamos apsaugos objektas. Būtent dėl to, kad galėtų tinkamai atlikti savo funkcijas, šiam personalui turi būti garantuojama speciali apsauga.

Ženevos konvencijos 9 straipsnyje nurodyta, kad medicinos personalas turi būti gerbiamas ir saugomas bet kokiomis aplinkybėmis, jeigu jie patenka į priešų rankas, jie negali būti laikomi karo belaisviais. Konvencijos 12 straipsnyje sakoma, kad medicinos personalas, patekęs į priešų rankas negali būti sulaikytas ir turi būti grąžintas valstybei, kuriai priklauso, iš karto, kai sudaromas maršrutas ir leidžia karinės aplinkybės. Tol kol delsiama juos grąžinti, jie turi vykdyti savo pareigas pagal priešų nurodymus, visų pirma teikiant pagalbą savo šalies sužeistiesiems ir ligoniams. Išvykdami jie gali pasiimti jiems priklausančius daiktus, instrumentus, ginklus ir transporto priemones. Tačiau pirmasis Konvencijos straipsnis nurodo,

---

³⁶ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (2006-06-19)

³⁷ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 175.

³⁸ Apie priešų valstybės karius, kuriems suteiktas karo belaisvio statusas išsamiai kalbama kitame skyriuje.

kad kariaujanti šalis, kuri priversta palikti sužeistus ir sergančius karius priešui, jeigu kariniai poreikiai leidžia, turi palikti su jais dalį medicinos personalo ir atsargų, kad būtų jais pasirūpinta. Beje, Konvencija dėl karo belaisvių taip pat suteikia galimybę kariaujančioms šalims susitarti kad stovyklose būtų paliekami daktarai ir medicinos sanitarai, kurie rūpintųsi belaisviais savo tėvynainiais. Šalys šia nuostata naudojosi specialiais susitarimais nustatydamos tam tikrą procentinį kiekį medicinos personalo tam tikram kiekiui belaisvių esančių priešingos pusės stovykloje.

Medicinos personalas turi su savimi turėti jų identifikaciją patvirtinantį dokumentą bei ant kairės rankos nešioti raištį su išskirtine emblema. Dokumentus ir raiščius turi išduoti ir antspauduoti karinė vadovybė. Jokiu atveju iš medicinos personalo negali būti atimti raiščiai ir juos identifikuojantys bei jų statusą patvirtinantys dokumentai, o juos praradus turi būti išduodami dublikatai.³⁹

Patekus į priešų rankas, kai kurie įvykiai Antrojo pasaulinio karo metu parodė, kad medicinos personalas patekdavo į pavojingą padėtį. Netekę jų statusą įrodančių dokumentų, negalėjo naudotis specialia apsauga, todėl turėjo kuo skubiau įrodyti savo tapatybę ir gauti dublikatą, TRKK padėdavo tai padaryti. Pasitaikydavo atvejų, kad medicinos personalas buvo laikomas be darbo arba buvo verčiamas dirbti darbą nesusijusį su jų funkcijomis, TRKK siekė užtikrinti, kad būtų užtikrinamos medicinos personalo teisės. TRKK taip pat turėjo pasirūpinti, kad medicinos personalas, kurio paslaugų jų tėvynainiams nebereikia, dar karo metu būtų repatrijuotas.⁴⁰

X Hagos Konvencija dėl Ženevos Konvencijos principų taikymo jūrų karui garantuoja analogišką apsaugą ir laivuose – ligoninėse dirbančiam medicinos personalui.

Neatsiejama nuo medicinos personalo apsaugos yra mobilių medicinos tarnybų ir stacionarių medicinos įstaigų apsauga, jas kariaujančios šalys privalo gerbti ir saugoti, tačiau ši apsauga prarandama, jeigu siekiama pakenkti priešui. Patekusioms į priešų rankas mobilioms medicinos tarnyboms turi būti paliekama jų įranga, atsargos ir transporto priemonės su vairuotojais. Vis dėlto kompetentinga karinė vadovybė gali naudoti įrangą ir atsargas, kad pasirūpintų sužeistaisiais ir ligoniais, viskas turi būti grąžinta tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir taikomomis medicinos personalo grąžinimui ir kiek įmanoma tuo pačiu metu. Ginkluotosioms pajėgoms priklausančių stacionarių medicinos įstaigų pastatai ir įranga turi būti karo įstatymų objektas, bet negali būti atitraukti nuo savo tikslo tol kol jie yra reikalingi sužeistiesiems ir ligoniams. Vis dėlto, karinių pajėgų vadai karo lauke gali juos naudoti, jeigu yra skubi karinė būtinybė taip pat užtikrindami sužeistųjų ir ligonių kurie ten gydomi gerovę.

³⁹ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (2006-06-19)

⁴⁰ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 176.

Ženevos konvencijos 20 straipsnis skelbia, kad su kompetentingos karinės vadovybės leidimu visas turtas priklausantis medicinos tarnyboms, rankovių raiščiai, vėliavos turi būti pažymėti išskirtine Raudonojo Kryžiaus ženkle emblema, taip pat šalys gali naudoti Raudonojo Pasmėnulio ar Raudonojo Liūto ir Saulės emblemas. 22 straipsnis nurodo, kad visos mobilios medicinos tarnybos bei stacionarios įstaigos, kurios naudojasi šios Konvencijos apauga turi būti aiškiai pažymėtos Konvencijos ženklu, kad būtų išvengta priešišku veiksmų. Numatyta griežta šio ženklo apsaugos ir naudojimo tvarka, o šio Ženklo panaudojimas ne pagal paskirtį yra šios Konvencijos pažeidimas. Deja, TRKK gaudavo skundų apie tokius pažeidimus. Neretai Komitetą pasiekdavo pranešimai apie subombarduotas medicinos įstaigas ir laivus – ligonines. Šiuos skundus jis perduodavo apkaltintos valstybės atitinkamai Nacionalinei Draugijai, tačiau jų nepaviešindavo.

Medicinos transportas, kuris naudojamas sužeistųjų ir ligonių pervežimui turi būti saugomas kaip ir kitas mobilioms medicinos tarnyboms priklausantis turtas. Jis gali būti sulaikytas, jeigu sulaikančioji šalis pasirūpins jose esančiais sužeistaisiais ir ligoniais. Šias transporto priemones gali naudoti tik toje teritorijoje, kurioje sulaikė ir tik medicinos reikmėms. Po to, kai jos tampa nereikalingomis, turi būti grąžinamos tokia pačia tvarka kaip kitas medicinos tarnyboms priklausantis turtas. Karinis personalas, kurio pareigos susiję su šių transporto priemonių valdymu ir aprūpinimu turi būti grąžinamas kaip ir medicinos personalas.

Kalbant apie orlaivius, šiems taip pat galioja Ženevos konvencijoje numatyta apsauga, tol kol jie išskirtinai naudojami tik sužeistųjų ir ligonių, medicinos personalo bei įrangos pervežimui. Šie orlaiviai turi būti tinkamai pažymėti. Orlaiviams turi būti suteiktas specialus ir tam skirtas leidimas skristi virš ugnies linijos ar virš zonos, esančios prieš evakuacijos ar perrišimo punktus, apskritai virš visos priešo ar jo okupuotos teritorijos. Jeigu tokio leidimo nėra – orlaiviui draudžiama skristi virš šių zonų⁴¹. Sanitarinis orlaivis privalo paklusti kiekvienam reikalavimui nusileisti. Jeigu nusileidžia vykdydamas reikalavimą ar priverstinai nusileidžia priešo ar jo okupuotoje teritorijoje, tuomet sužeistieji ir ligoniai, taip pat medicinos personalas ir turtas, kaip ir pats lėktuvas turi naudotis Konvencijos suteikiamomis privilegijomis. O sulaikytas lėktuvo pilotas, mechanikai ir telegrafistai turi būti išsiųsti atgal, su sąlyga, kad bus įdarbinti tik medicinos paslaugų srityje, kol baigsis karo veiksmai.⁴²

Pagalbos draugijoms priklausantys pastatai bei turtas turi būti laikomi privačia nuosavybe. Kariaujanti šalis nusavinti šį turtą gali pagal karo įstatymus tik esant būtinajam reikalingumui ir tik po to kai bus užtikrinama sužeistųjų ir ligonių gerovė.

---

⁴¹ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (2006-06-19)

⁴² Ten pat.

Pagal X Hagos Konvenciją laivams-ligoninėms taip pat taikoma apsauga. Svarbi nuostata, kad bet kuris kariaujančiai šaliai priklausantis karo laivas gali reikalauti, kad būtų jam perduoti visi sergantieji, sužeistieji ir patyrę laivo sudužimą asmenys esantys kariniuose laivuose – ligoninėse, priklausančiuose pagalbos draugijoms ar privatiems asmenims laivuose – ligoninėse ar prekybiniuose laivuose, jachtose ar valtyse, nesvarbu kokios nacionalinės priklausomybės jie yra.⁴³ Karo metu buvo gana daug atvejų, kai laivai-ligoninės buvo bombarduojami. Vienas iš atvejų buvo 1944 metų lapkritį nuskandintas vokiečių laivas „Tiubingenas“. Britai teigė, kad dėl prasto matomumo neatpažino šio laivo.⁴⁴

1.3 Konvencijų galiojimas, jų nuostatų įgyvendinimas ir priežiūros mechanizmas

Vienas iš pagrindinių Ženevos Konvencijos ypatumų yra jos privalomumas visoms kariaujančioms valstybėms, nesvarbu, ar jos yra Konvencijos dalyvės. Antrojo pasaulinio karo metu tai buvo vienintelis privalomas dokumentas. Konvencijos 25 straipsnis nurodo, kad „Jeigu karo metu kariaujanti šalis nėra šios Konvencijos dalyvė, nepaisant to, jos nuostatos bus galiojančios kaip ir tarp kitų kariaujančių valstybių, kurios yra Konvencijos dalyvės.“ Deja, Hagos Konvencija galiojo tik šalims Konvencijos dalyvėms.

Konvencijose nurodytas tiek pozityvias, tiek negatyvias pareigas, susijusias su sužeistųjų ir sergančiųjų apsauga, visų pirma, turi vykdyti kariaujančios valstybės. Ženevos Konvencijos 25 straipsnis įpareigoja valstybes gerbti šios Konvencijos nuostatas bet kokiomis aplinkybėmis, o 26 straipsnis nurodo, kad kariaujančių valstybių ginkluotųjų pajėgų vadai turi organizuoti ir parengti detales šios Konvencijos nuostatų įgyvendinimui, taip pat tiems atvejams, kurie nenumatyti, atsižvelgiant į savo atitinkamos Vyriausybės nurodymus ir suderinamas su šios Konvencijos principais. Aukštosios Susitariančios šalys turi pareigą instruktuoti savo karius ir ypač saugomą personalą dėl šios Konvencijos nuostatų ir padaryti jas žinomas civiliams gyventojams.

Svarbi nuostata, įpareigojanti valstybes savo nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti baudžiamumą už elgesį priešingą šios Konvencijos nuostatoms. Taigi Konvencijos nuostatas pažeidęs asmuo bus baudžiamas pagal nacionalinius įstatymus.

Bene svarbiausias dalykas, kuris sukelia daugiausiai problemų yra Konvencijų nuostatų privalomumas kariaujančioms valstybėms. Bet kuris dokumentas bus tik bendrų principų rinkinys ar gairės, nurodančios, kokių pareigų pageidautina laikytis, jeigu nebus jo privalomumą užtikrinančių priemonių. Valstybės turi būti įpareigtos laikytis Konvencijos

⁴³ Convention (X) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention (The Hague, 18 October 1907) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/225?OpenDocument>> (2006-06-19)

⁴⁴ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 653.

nuostatų, o jas pažeidus turi būti sutramdytos. IV Hagos Konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių 3 straipsnis nurodo, kad kariaujančioji šalis, kuri pažeidžia Nuostatus dėl karo įstatymų ir papročių, jeigu padėtis reikalauja, turi sumokėti kompensaciją. Ji turi būti atsakinga už visų, jos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių, asmenų padarytus veiksmus. Tačiau tokia sankcija niekada nebuvo pritaikyta. Apskritai Hagos Konvencijų nei viename iš konfliktų nebuvo tinkamai laikomasi, jų nuostatos buvo interpretuojamos skirtingai, o kontrolės mechanizmo nebuvimas neleido įvertinti padarytų pažeidimų. Kalbant apie Ženevos Konvenciją situacija buvo kitokia. Šios Konvencijos 30 straipsnis numatė, kad „Kariaujančios šalies reikalavimu bei suinteresuotų šalių susitarimu turi būti atliktas tyrimas dėl bet kurio Konvencijos pažeidimo; kai toks pažeidimas nustatomas, kariaujančios šalys turi tuoj pat liautis vykdyti su pažeidimu susijusius veiksmus ir juos numalšinti taip skubiai kaip tik įmanoma.“ Priėmus šią nuostatą iš jos buvo tikimasi gana daug, kai kurių liudytojų nuomone ši nuostata buvo „didelė naujovė, tikras pasiekimas, kad Konvencija būtų griežtai ir sąžiningai taikoma.“⁴⁵ Deja, teko nusivilti. Kaip galėjome pastebėti aukščiau aptartame Italijos – Etiopijos kare, šia nuostata nepavyko pasinaudoti, nes nebuvo tinkamo šalių bendradarbiavimo. Šios nuostatos įtraukimas į Konvenciją leido TRKK būti tarpininku tarp kariaujančių valstybių, skundai dėl pažeidimų buvo siunčiami TRKK, kuris jį perduodavo atitinkamai valstybei – pažeidėjai, tačiau tolesnė tyrimo eiga priklausė nuo pačių valstybių, jos turėjo susitarti dėl geriausio būdo, kaip jį atlikti. Tai buvo pabrėžtina konflikto šalių atsakomybė ir TRKK toliau nedalyvavo sprendžiant šį klausimą. Tačiau visiškai priešiškomis šalims susitarti buvo beveik neįmanoma, ypač Antrojo pasaulinio karo metu, kai visos humanitarinės teisės numatytos taisyklės buvo laužomos be jokių skrupulų. Taigi ši nuostata, nors ir atrodė daug žadanti, tačiau nebuvo veiksminga.

Vienas iš pasiūlymų šios Konvencijos priėmimo metu buvo įkurti tarptautinį tribunolą įgalintą bausti už Konvencijos pažeidimus.⁴⁶ Tokio priežiūros mechanizmo sukūrimas būtų buvęs gana pažangus ir labiau užtikrinantis Konvencijos nuostatų privalomumą ir ankstesni konfliktai parodė, kad reikia būtent nuolatinio tarptautinio priežiūros mechanizmo. Tačiau buvo pasirinktas ne toks būdas ir priimta tik aukščiau nurodyta 30 straipsnio redakcija.

Taigi, šiame skyriuje aptarta sužeistųjų, ligonių, patyrusių laivo sudužimą asmenų apsauga ir ją užtikrinančios tarptautinės humanitarinės teisės normos parodė, kad šiuos asmenis, kaip ir jais besirūpinančius privalu gerbti ir tinkamai su jais elgtis. Deja, pažeidimų buvo daroma gana daug, ypač dėl asmenų patyrusių laivo sudužimą. Vokietijos invazijos į Kretą metu, britams atakavus vokiečių laivą, kariai, kurie plaukiojo su gelbėjimo liemenėmis buvo šaudomi, dauguma buvo nužudyti ar sužeisti. Kitas atvejis buvo povandeninių laivų atakos. Britai

---

⁴⁵ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 120.

⁴⁶ Ten pat.

paskandinę keletą vokiečių laivų, šaudydavo arba palikdavo vokiečių karius vandenyje. Nors britų Oro ministerija buvo uždraudusi atakuoti povandeninių laivų įgulą, tačiau, jų teigimu, atakas pateisino tai, kad išsigelbėję vokiečių kariai vėl susijungs su savo šalies ginkluotosiomis pajėgomis ir tęs kovą. Dar vienas atvejis buvo graikų garlaivio „Peleus“ nuskandinimas Atlanto vandenyno vidury. 1944 m. kovo 13 d. vokiečių povandeninis laivas nuskandino šį laivą, o visą jo įgulą sušaudė. Britų karo teismas Hamburge pripažino laivo kapitoną ir kitus kaltinamuosius kaltais už karo įstatymų ir papročių pažeidimą.⁴⁷

Nors tiek Hagos, tiek Ženevos Konvencijos turėjo spragų ir nereglamentavo kai kurių dalykų, tačiau jeigu Antrojo pasaulinio karo metu kariaujančios valstybės būtų tinkami laikęsi bent šių normų, būtų užtikrinta šių asmenų apsauga ir būtų išvengta bereikalingų karo aukų. Tačiau nebuvo jokių priemonių verčiančių valstybes tinkamai vykdyti savo tarptautinius įsipareigojimus. Dauguma valstybių užtikrino pagalbą savo tautybės karo aukoms, o elgesys su priešo valstybės asmenimis, kuriems turėjo būti taikomas karo belaisvio statusas bus aptartas kitame skyriuje.

---

⁴⁷ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 654.

2. Karo belaisvių apsauga

1899 ir vėliau 1907 metais pakeista Hagos Konvencija dėl karo įstatymų ir papročių ir jos priedas – Nuostatai dėl karo įstatymų ir papročių (toliau šiame skyriuje – Hagos Nuostatai) įtvirtino pagrindinius principus dėl elgesio su karo belaisviais, tačiau praktiškai įgyvendinti šiuos principus buvo sudėtinga, nes trūko apibrėžtumo ir tikslumo. Pirmojo pasaulinio karo metu ir po jo buvo bandymų užpildyti šias spragas sudarant dvišalius susitarimus, tačiau buvo akivaizdu, kad būtina priimti specialias detales taisykles, kurios reglamentuotų ir užtikrintų karo belaisvių apsaugą. Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus Komitetas parengė projektą ir pateikė jį Ženevos diplomatinėje konferencijoje 1929 m. Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais buvo priimta liepos 27 dieną⁴⁸, pabrėžtina, kad ji ne pakeitė, bet papildė Hagos nuostatų⁴⁹ normas. Pagrindinės naujovės šioje Konvencijoje buvo kolektyvinių bausmių uždraudimas, karo belaisvių darbo organizavimas, karo belaisvių atstovų paskyrimas bei Valstybių globėjų vykdoma kontrolė.

2.1 Karo belaisvio sąvoka

Antrojo pasaulinio karo metu milžiniškas kariaujančių valstybių ginkluotųjų pajėgų dydis, jų išdėstymas, dislokavimas, žaibiškos atakos, bei skubus perkėlimas sąlygojo didelį karo belaisvių kiekį. Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais buvo priimta su tikslu, kad paimtam į nelaisvę kariui būtų suteikta aiškiai apibrėžta ir detalizuota teisinė apsauga. Deja, dvi pagrindinės kariaujančios šalys – Japonija ir Sovietų Sąjunga – nebuvo Konvencijos dalyvėmis. Kitos valstybės pareiškė, kad dėl tam tikrų aplinkybių, kuriomis tam tikros grupės belaisvių pateko į jų rankas, šioms grupėms nebus taikoma šios Konvencijos apsauga. Taigi, sulaikymo aplinkybės sąlygojo skirtingą belaisvių grupių statusą ir skirtingų normų taikymą joms.

Galima išskirti dvi pagrindines grupes:

- kombatantai saugomi Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais;
- kombatantai, kuriems nebuvo suteiktas karo belaisvių statusas.

Konvencijos dėl karo belaisvių 1 straipsnis teigia, kad Konvencija turi būti taikoma visiems asmenims, nurodytiems Hagos nuostatų 1,2 ir 3 straipsniuose. Šie Nuostatų straipsniai apibrėžia kombatantų, kurie patekus į priešų nelaisvę turi būti laikomi karo belaisviais, statusą. Tai asmenys, kurie priklauso valstybės ginkluotosioms pajėgoms, taip pat tie, kuriems taikomi

---

⁴⁸ Convention relative to the Treatment of Prisoners of War (Geneva, 27 July 1929) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/305?OpenDocument>> (2006-06-19)

⁴⁹ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land (The Hague, 18 October 1907) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument>> (2006-06-19)

karo įstatymai, suteikiamos juose numatytos teisės ir pareigos – nereguliariai kariuomenei bei savanorių būriams jeigu jie atitinka šias sąlygas:

- turi vadą atsakantį už savo pavaldinius;
- turi matomą iš toli sutartinį skiriamąjį atpažinimo ženklą;
- atvirai nešioja ginklą;
- vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių.

Taip pat neokupuotos teritorijos gyventojai, kurie artėjant priešui spontaniškai ima ginklus, kad pasipriešintų užpuolikams, tačiau neturėjo laiko susiorganizuoti, turi būti laikomi kariaujančiais jeigu atvirai nešioja ginklus ir laikosi karo įstatymų ir papročių.

Antroji Konvencijos pirmojo straipsnio dalis teigia, kad Konvencija taip pat taikoma kariaujančios šalies ginkluotųjų pajėgų nariams, kurie prieš sulaikomi vykdant jūrų ar oro karo operacijas, esant tokioms sąlygoms, kurios padaro paėmimą į nelaisvę neišvengiamą. Šie prieštaravimai neturi pažeisti pagrindinių šios Konvencijos principų ir turi baigtis nuo to momento, kai sulaikyti asmenys pasiekia karo belaisvių stovyklą.

Tiek Hagos nuostatai, tiek Ženevos Konvencija suteikia karo belaisvių apsaugą asmenims, kurie tiesiogiai nepriklauso ginkluotosioms pajėgoms, bet jas lydi. Tokie asmenys – laikraščių korespondentai, reporteriai, markitantai, derybininkai, įvairūs tiekėjai – patekę į priešų nelaisvę turi būti laikomi karo belaisviais jeigu turi jų lydimų ginkluotųjų pajėgų vado leidimą.

Deja, ne visiems kovotojams buvo suteiktas karo belaisvių statusas. Kai kurios šalys tiesiog atsisakydavo taikyti tarptautinės teisės nuostatas prieš valstybės kovotojų atžvilgiu. Niurnbergo tribunolo proceso metu paaiškėjo, kad buvo duotas Hitlerio įsakymas nesilaikyti jokių tarptautinės teisės nuostatų Sovietų Sąjungos atžvilgiu.⁵⁰ Nacistinės Vokietijos vienas iš priekaištų Sovietų Sąjungai buvo šios vengimas išsipareigoti pagal Konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais. Tuo tarpu vėlesni rusų istorikų tyrinėjimai parodė, jog Stalinas norėjo, kad sovietų karo belaisviai patekę į Vokietijos rankas patirtų tokius žiaurumus, kad Raudonosios armijos kariams nekiltų idėjos pasiduoti ir, kad jie kautųsi iki galo su vienintele mintimi – laimėti arba mirti.⁵¹ Tokiu atveju sudėtinga kalbėti apie valstybės tarptautinių išsipareigojimų laikymąsi.

Dar viena valstybė neįsipareigojusi pagal šią Ženevos Konvenciją buvo Japonija. Būtent ji nebuvo suinteresuota savęs suvaržyti, nes japonų paimamų į nelaisvę buvo labai mažai, todėl ji nematė reikalo gerbti priešų valstybės kovotojų. Apskritai karo belaisvio statusas siejamas su idėja, kad kario paėmimas į nelaisvę yra susijęs labiau su nesėkme, nei su bailumu. Tačiau Japonijoje ši idėja neturėjo pagrindo. Šioje šalyje pralaimėjimas buvo siejamas su garbės praradimu, o patekimas į nelaisvę užtraukė gėdą visai šeimai, taigi eidamas kautis japonų karys

⁵⁰ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 189.

⁵¹ Ten pat, P. 190.

žinojo, kad galės grįžti tik kaip nugalėtojas. Tuo tarpu, patekę į japonų rankas prieš belaisviai negalėjo tikėtis jokio žmoniškumo tik paniekos. Nors Japonija po TRKK siūlymo sutiko taikyti Konvencijos nuostatas, tačiau ji visuomet pabrėžė, kad šios nuostatos jos neįpareigoja ir pati pasirinkdavo, kurias nuostatas taikyti priklausomai nuo aplinkybių. Taigi, aukščiau minėti pavyzdžiai parodo, kad karo belaisvių likimas visiškai priklausė nuo kariaujančių valstybių valios, jų politikos bei tikslų.

Kalbant apie kovotojus, kuriems nebuvo suteikiamas karo belaisvio statusas, reikia paminėti partizanus. Antrojo pasaulinio karo ir pokario metu ypač aktualiu tapo partizanų arba laisvės kovų dalyvių statuso klausimas. Daugelyje okupuotų valstybių – Lenkijoje, Prancūzijoje, Jugoslavijoje, taip pat ir Lietuvoje – ginkluoto pasipriešinimo būriai stengėsi kovoti su okupantais, kai valstybės ginkluotosios pajėgos nepajėgė ar neturėjo galimybės kovoti už savo laisvę. Deja, šiems kovotojams nebuvo suteiktas kombatanto, o patekus į priešų nelaisvę – karo belaisvio statusas. Jie buvo laikomi karo nusikaltėliais ir baudžiami pagal nacionalinę sulaikiusios valstybės teisę. Nė vienoje galiojusioje konvencijoje nebuvo paminėtas žodis „partizanas“, nors partizaninis karas vyko dar iki konvencijų priėmimo, o Antrojo pasaulinio karo metu įgavo ypač platų užmojį. Manytina, kad pagal savo pobūdį partizanų būriai gali būti prilyginami savanorių būriams ir turi būti laikomi kombatantais jeigu atitinka keturis jau aukščiau minėtus Hagos nuostatų reikalavimus, tokia buvo ir TRKK nuomonė. TRKK 1944 m. rugpjūčio 17 dienos memorandume paskelbė, kad, jeigu karo metu kyla situacijos analogiškos karui, bet nebūtinai reglamentuotos tarptautinių konvencijų, pamatiniai tarptautinės teisės ir žmoniškumo principai turi būti taikomi. TRKK taip pat teigė, kad visi kovojuojantieji, nepaisant valdžios, kuriai jie priklauso, turi naudotis konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais nuostatomis jeigu patenka į priešų rankas, jeigu gerbė karo įstatymus ir papročius.⁵²

Vis dėlto Antrojo pasaulinio karo metu su partizanais buvo elgiamasi ypač nepagarbiai, kaip su nusikaltėliais ir jiems nebuvo garantuojama jokia apsauga. Ypatingai baisiai ir brutaliai su partizanais elgėsi Nacistinė Vokietija ir jos sąjungininkės. Tik patekusiems į karo belaisvių stovyklas buvo galima padėti kaip ir kitiems karo belaisviams, tačiau dažniausiai paimti į nelaisvę partizanai buvo iš karto nužudomi arba išsiunčiami į koncentracijos stovyklas, kur jiems buvo neįmanoma padėti.

Dar viena problema susijusi su karo belaisvio statuso suteikimu kilo po karo. Sąjungininkės atsisakė suteikti karo belaisvio statusą Vokietijos ir Japonijos kariams, kurie pateko į jų rankas po kapituliacijos, teigdamos, kad jų situacija nebuvo Ženevos konvencijos reguliavimo dalykas. Jie buvo priskiriami „pasidavusiam priešų personalui“. TRKK pareiškė,

---

⁵² Ten pat, P. 193.

kad toks traktavimas yra neteisėtas ir stengėsi padėti šiems kariams taip kaip ir kitiems karo belaisviams iki pat jų repatrijavimo.

Taigi, pagrindinė problema buvo ta, kad karo belaisvio statusas buvo apibrėžtas gana siaurai, bet netiksliai, todėl valstybės galėjo savaip interpretuoti Konvencijos reikalavimus ir neatitikusiems šių reikalavimų asmenims, nebuvo suteikiamas karo belaisvio statusas.

2.2 Pagrindinės nuostatos dėl elgesio su karo belaisviais

Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais, kariams, kurie pateko į jos reguliavimo sritį, suteikė statusą, kuris turėjo užtikrinti atitinkamą elgesį su jais ir įpareigojo trečią šalį – Valstybę globėją – užtikrinti, kad šis statusas būtų tinkamai gerbiamas. Konvencija taip pat numatė galimybę pagalbos karo belaisviams draugijoms bei TRKK užsiimti pagalbos teikimu. Tuo metu, kai Valstybė globėja rūpinosi tik tais karo belaisviais – tos šalies piliečiais, kurios interesais ir naudai veikė ir kurios instrukcijas turėjo vykdyti, TRKK, būdamas visiškai nepriklausomas, veikė savo iniciatyva ir remdamasis humanitariniais principais rūpinosi visais karo belaisviais be išimties taip pat ir po to, kai pasibaigdavo valstybių globėjų mandatas.

Bene svarbiausias principas tiek Hagos nuostatuose tiek Konvencijoje dėl karo belaisvių buvo tas, kad karo belaisviai yra priešo valdžios galioje, bet ne asmenų ar karinių dalinių, kurie juos paėmė į nelaisvę valdžioje. Taigi, pareiga rūpintis karo belaisviais teko juos paėmusiai valstybei ir iš jos buvo reikalaujama elgtis su belaisviais žmogiškai bei juos visą laiką gerbti. Pati elgesio su karo belaisviais esmė yra ta, kad nelaisvė yra ne sankcija, o atsargumo bei prevencinių priemonių rinkinys⁵³. Iš to ir išplaukia elgesio su belaisviais pobūdis. Dėl valstybės atsakomybės sulaukytų karo belaisvių atžvilgiu buvo pasisakyta Tarptautinio karinio tribunolo Tolimiesiems Rytams sprendime, Tokijo karo nusikaltimų proceso metu, 1948 metų lapkritį.⁵⁴ Šioje byloje pripažinta, kad pareiga yra ne tik laikyti karo belaisvius, bet ir apsaugoti juos nuo blogo elgesio ir užkirsti kelią nežmoniškoms veikoms, kurios yra draudžiamos tarptautinių konvencijų ir paprotinės teisės. Valdžia turi turėti visas priemones reikalingas tokiai apsaugai užtikrinti. Taip pat nurodyta asmenų, kurie laikomi valdžia ir kurie tiesiogiai atsakingi, atsakomybė. Šie asmenys turi užtikrinti, kad būtų sukurta efektyviai veikianti sistema reikalinga karo belaisvių apsaugai, jie taip pat yra atsakingi už šios sistemos priežiūrą. Jungtinių Valstijų Karinė Komisija Italijoje, leitenanto generolo Kurt Maelzer byloje, 1946 rugsėjį⁵⁵ nagrinėjo nusikaltimus prieš britų ir amerikiečių karo belaisvius. Keli šimtai šių karo belaisvių buvo išvaryti į „paradą“ per Romos gatves ir pasmerkti minios patyčioms: į juos buvo mėtomi

⁵³ Dettler I. The Law of War. – Cambridge University Press, 2000, P. 327.

⁵⁴ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 687.

⁵⁵ Ten pat. P. 661.

akmenys ir lazdos, buvo šaudoma. Komisija pripažino kaltinamąjį kaltu už karo belaisvių „eksponavimą“ bei pasmerkimą viešiemis įžeidinėjimams ir smurtui, nes kaltinamasis neužtikrino karo belaisviams reikiamos pagarbos ir apsaugos.

Nuo pirmųjų nuostatų, kurios reglamentavo elgesį su karo belaisviais 1899, 1907 metais, 1929 metų Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais buvo žymiai pažangesnė ir detaliau reglamentavo daugelį dalykų, reikia pabrėžti, kad Hagos nuostatuose įtvirtinti principai tapo labiau apibrėžti ir praktiškai pritaikomi, ko ypač trūko ankstesniuose konfliktuose. Ženevos konvencijoje buvo detalizuotos nuostatos dėl karo belaisvių stovyklų, jų higienos, drabužių, maisto, medicinos pagalbos, intelektualinių bei moralinių reikmių. Dėl vykdomų blokadų buvo sudėtinga gauti tiek medikamentų, tiek maisto ir kitų būtiniausių dalykų. Be to, šalys siūsdamos pagalbą neretai griežtai nurodydavo, kuriems karo belaisviams siunčiami pagalbos siuntiniai. Taigi, prieš karo belaisvius negaudavo paramos nei iš savo valstybės, nei iš kitų, kurios rūpinosi tik savo ir sąjungininkių karo belaisviais. Tik po Vokietijos kapituliacijos, kai susimaišė visų tautybių belaisviai, valstybės donorės leido teikti pagalbą visiems karo belaisviams nepaisant statuso ir tautybės. Čia TRKK parodė iniciatyvą ir derėjosi su valstybėmis, kad jos panaikintų blokadą medikamentams, taip pat organizavo jų ir kitų būtiniausių priemonių pervežimą laivais, traukiniais bei sunkvežimiais, o po to prižiūrėjo, kad pagalba pasiektų tuos kam ji skirta ir kam jos labiausiai reikia.⁵⁶

Konvencijoje taip pat detalizuotos taisyklės dėl karo belaisvių darbo, jo sąlygų, užmokesčio. Konvencija draudžia versti karo belaisvius dirbti darbą, kuris galėtų tiesiogiai pakenkti jų valstybei. Ši nuostata buvo pažeista, kuomet Japonija naudojo karo belaisvius strateginės reikšmės tiltų statyboms.⁵⁷ Labai dažnai buvo gaunami skundai dėl elgesio su vokiečių karo belaisviais. Vienas iš skundų buvo dėl vertimo kasti apkasus ir atlikti kitus ypatingai pavojingus darbus prie Amerikos fronto linijos 1944 lapkritį.⁵⁸ Sovietų paimti į nelaisvę vokiečių kariai dar ilgai po karo (paskutiniai karo belaisviai repatrijuoti 1956 metais) buvo verčiami dirbti. Kitas atvejis buvo nagrinėjamas Jungtinių Valstijų kariniame tribunole, Niurnberge, byloje Jungtinės Valstijos prieš Wilhelm von Leeb, 1948 metų spalį.⁵⁹ Visų pirma, šioje byloje buvo nagrinėjamas nuostatų dėl elgesio su karo belaisviais galiojimas tarp Vokietijos ir Rusijos, nes Rusija nebuvo Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais dalyvė. Tribunolas pripažino, kad bet kuriuo atveju galioja civilizuotų pasaulio tautų pripažinti bendrieji tarptautinės teisės principai. Toliau buvo nagrinėjamas priverčiamasis karo belaisvių darbas (įtvirtinimų

⁵⁶ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 182.

⁵⁷ Dettler I. The Law of War. – Cambridge University Press, 2000, P. 333.

⁵⁸ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 649

⁵⁹ Ten pat. P. 684

statymas) bei rusų karo belaisvių išsiuntimas į Vokietiją dirbti karo pramonėje bei karo vado atsakomybė už šiuos veiksmus.

Konvencijoje taip pat aptarti kalinių santykiai su išoriniu pasauliu. Ypač svarbios nuostatos dėl karo belaisvių skundų dėl sulaikymo sąlygų, atstovų paskyrimo bei jų teisių ir pareigų. Svarbios ir nuostatos dėl nusižengusių sulaikiusios valstybės įstatymams, bandžiusių pabėgti belaisvių nubaudo. Baudžiant tokius asmenis, kaip ir daugeliu kitų atvejų, valstybės įpareigotos taikyti savo nacionalinius įstatymus, kuriuos taiko savo ginkluotųjų pajėgų nariams už tokius pačius nusižengimus. Konvencija uždraudžia kolektyvines bausmes už individualaus asmens veiksmus. Konvencija taip pat draudžia ir represalijas karo belaisvių atžvilgiu. Deja, represalijos buvo naudojamos. Prie šios nuostatos, įtvirtintos antrajame Konvencijos straipsnyje, reikėtų paminėti, kad 1942 metais Sovietų Sąjunga net nebūdama Konvencijos dalyve pareiškė, kad nesiims represalijų prieš vokiečių karo belaisvius, nebent tik dėl grubių karo įstatymų pažeidimų. Ši nuostata patvirtina, kad represalijų prieš karo belaisvius draudimas turi galias šaknis bendrojoje tarptautinėje teisėje, nes Sovietų Sąjunga nebuvo įsipareigojusi pagal Konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais.⁶⁰ Deja, tokie Sovietų Sąjungos pareiškimai buvo nieko verti. Tiek prasidėjus karui, tiek jo pabaigoje ir net po karo sovietai vykdė daugybę bausių nusikaltimų karo belaisvių ir kitų asmenų atžvilgiu. Vykdytų žudynių Katynės miške Baltarusijoje, Rytų Prūsijos okupacijos metu aukomis tapo tiek civiliai asmenys, tiek kariai. Kalbant apie represalijas karo belaisvių atžvilgiu, reikia pažymėti, kad jos buvo naudojamos gana dažnai. Vienas iš represalijų taikymo atvejų buvo 1942 metais, kai britų komandų būrys nusileido Dieppe srityje ir laikė surištus tuos vokiečių belaisvius, kuriems nebuvo nedelsiant suteiktas karo belaisvių statusas, tol kol vykdė savo operacijas. Kaip atsakomąją priemonę Hitleris liepė surišti visus britų karo belaisvius. Kaip kontra represaliją šiems veiksams, britų valdžia įsakė surišti vokiečių karo belaisvius. Šį nesibaigiantį procesą sustabdė tik TRKK įsikišimas⁶¹.

Konvencija numato galimybę dar karo metu repatriuoti rimtai sužeistus ir sergančius karo belaisvius ir numato šalims pareigą susitarti dėl medicinos komisijos sudarymo, kuri nuspręstų, kuriuos asmenis reikėtų repatriuoti, taip pat dėl repatrijavimo į neutralias valstybes galimybės ir sąlygų. Be jokios abejonės, Antrojo pasaulinio karo metu kilo nemažai problemų tiek dėl medicinos komisijų sudarymo, tiek dėl transporto bei karo belaisvių registravimo. TRKK šioje srityje pasižymėjo ir jam kaip neutraliam tarpininkui buvo patikėtas praktinis šių problemų sprendimas kartu su diplomatinę veiklą vykdančiomis valstybėmis globėjomis. Taip pat

---

⁶⁰ Dettler I. The Law of War. – Cambridge University Press, 2000, P. 331.

⁶¹ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 651.

numatoma galimybė dar karo metu repatriuoti ilgai nelaisvėje išbuvusius sveikus karo belaisvius. Visos su repatrijavimu susijusios išlaidos tenka į nelaisvę paėmusiai valstybei.

75 Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais straipsnis nurodo, kad valstybės taip pat įpareigojamos, po karo sudarant taikos sutartis, susitarti ir dėl karo belaisvių gražinimo. Karo belaisviai turi būti sugražinami kaip įmanoma greičiau po taikos sudarymo. Tačiau karo belaisvių gražinimas sukėlė gana nemažai problemų po Antrojo pasaulinio karo, būtent dėl to neretai buvo delsiama sudaryti taikos sutartis. Nors į Vokietijos ir jos sąjungininkių rankas patekę laimėjusių valstybių belaisviai buvo sugražinti labai greitai ir be didesnių problemų, tačiau vokiečių belaisvius buvo delsiama repatriuoti. Kadangi Vokietija kaip valstybė nustojo egzistuoti, pradingo ir galimybė derėtis dėl karo belaisvių repatrijavimo. Taigi, vokiečių karo belaisviai buvo visiškai laimėjusių Sąjungininkių valioje, o kadangi karo veiksmų grėsmės daugiau nekilo, Sąjungininkės neskubėjo repatriuoti belaisvių, kurie buvo milžiniška ir pigi darbo jėga. TRKK keletą kartų pastebėjo, kad karo belaisvių laikymas, net jei ir nesudaryta taikos sutartis, yra tarptautinės teisės pažeidimas. Karo belaisvių laikymas turi vienintelį tikslą – sulaikyti priešą karius, kad jie nepaimtų ginklo ir daugiau nesikautų, taigi, po karo veiksmų pasibaigimo neliko jokios karinės būtinybės laikyti karo belaisvių.⁶²

2.3 Centrinė karo belaisvių informacijos agentūra

Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais 77 straipsnis nurodo, kad karo veiksmų pradžioje kariaujančios jėgos bei neutralios jėgos, kurios rūpinasi kariaujančiosiomis, turi įkurti oficialią agentūrą, kuri teiktų informaciją apie karo belaisvius esančius jų teritorijoje. Kiekviena kariaujanti šalis turi kuo greičiau savo informacijos agentūrai pranešti apie visus jos ginkluotųjų pajėgų paimtus karo belaisvius, pateikti visą smulkia informaciją apie juos, kad būtų kuo greičiau pranešta jų šeimoms ir nurodyti oficialų adresą, kuriuo belaisvių šeimos galėtų jiems rašyti. Ši informacijos agentūra turi perduoti šią informaciją suinteresuotoms valstybėms, tarpininkaujant Valstybėms globėjoms bei per Centrinę agentūrą. 79 Konvencijos straipsnis nurodo, kad Centrinė karo belaisvių informacijos agentūra turi būti įkurta neutralioje valstybėje. Šiame straipsnyje TRKK suteikiama teisė siūlyti suinteresuotoms valstybėms šios agentūros organizavimą. Ši agentūra turi pareigą surinkti visą informaciją, kurią įmanoma gauti oficialiais ar privačiais kanalais, ir kaip įmanoma greičiau ją perduoti belaisvio valstybei ar kitai valstybei, kuriai tarnavo. Beje, svarbi nuostata ta, kad šios normos neturi riboti TRKK vykdomo humanitarinio darbo. Informacijos agentūros turi būti atleistos nuo pašto mokesčių (80

---

⁶² Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 184.

straipsnis). 1939 metų rugsėjį TRKK atidarė Centrinę karo belaisvių agentūrą Ženevoje, kurios užduotys buvo:

- centralizuoti visą informaciją apie karo belaisvius (sulaikymą, perkėlimą, mirtį ir kt.),
- tarpininkauti perduodant šią informaciją tarp kariaujančių jėgų,
- teikti informaciją viešoms ar privačioms organizacijoms, taip pat privačių asmenų prašymu ir atkurti ryšius tarp belaisvių ir jų šeimų.

Apskritai šios Agentūros veikla buvo tokia pati kaip ir Pirmojo pasaulinio karo metais: karo belaisvių sąrašų perdavimas, kortelių indeksų sistemos kūrimas, kurioje talpinama visa informacija apie karo belaisvius, taip pat žinučių siuntimo šeimoms sistemos kūrimas, visų oficialių dokumentų perdavimas bei tyrimų atlikimas.⁶³ Didžioji dalis šios veiklos buvo aptarta kalbant apie Pirmąjį pasaulinį karą (toliau šiame skyriuje – IPK). Tačiau reikėtų paminėti keletą ypatumų, kurie pakito IIPK metu. Šio karo metu nacionalinės draugijos jau nesiuntė tiesiogiai vienos kitoms informacijos apie karo belaisvius, Agentūros tikslas buvo centralizuoti visus duomenis apie visus karo belaisvius ir karius internuotus neutraliose valstybėse; Agentūra atidarė kortelių – indeksus kiekvienai kariaujančiai tautai (išskyrus Kiniją ir Etiopiją, kurios neteikė reikiamos informacijos). Buvo įvesta keletas naujovių, šalys buvo skatinamos, kad patys karo belaisviai tik atvykę į sulaikymo vietą užpildytų „sulaikymo korteles“. Tuo buvo siekiama išvengti galimų klaidų bei paspartino informacijos surinkimą, o naujausių duomenų perdavimo metodų – telegrafo, radijo bei mikrofilmo – panaudojimas leido keistis informacija žymiai greičiau. Taigi, lyginant su IPK, kurio metu Tarptautinė karo belaisvių agentūra turėjo apie septynis milijonus kortelių, IIPK metu iki 1947 metų birželio pabaigos Centrinė agentūra turėjo trisdešimt šešis milijonus kortelių.⁶⁴

2.4 Kontrolės mechanizmas

Jau IPK parodė, kad teisės normos dėl karo belaisvių apsaugos neturėjo praktinės reikšmės be trečiosios šalies priežiūros. Šis trūkumas buvo pašalintas 1929 metų Diplomatiniame konferencijoje, kuri įtvirtino Valstybių globėjų atsakomybę įgyvendinant priežiūros funkciją: 86 Ženevos konvencijos straipsnis įgalioja Valstybių globėjų atstovus lankyti bet kurią vietą, kurioje buvo laikomi karo belaisviai; jie galėjo patekti į visas kalinių naudojamas patalpas bei kalbėtis su jais akis į akį. TRKK savo pateiktame projekte siekė visą kontrolės mechanizmą pasiimti ant savo pečių, sudaryti keliaujančias komisijas, kurios tikrintų sulaikymo vietas ir

⁶³ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 178.

⁶⁴ Ten pat.

belaisvių sąlygas jose. Tačiau reikia pastebėti, kad čia TRKK nuvertino svarbią Valstybių globėjų reikšmę. Taigi, buvo priimta kitokia 86 straipsnio redakcija, suteikianti TRKK iniciatyvos teisę. Ši teisė suteikė TRKK pagrindą reikalauti leidimo lankyti karo belaisvius. Konferencija jokių būdu nenorėjo riboti TRKK darbo (apie tai byloja 88 Konvencijos straipsnis).

TRKK ir Valstybių globėjų darbas (ypač vizitai į karo belaisvių stovyklas) nesidubliavo, nes, kaip anksčiau minėta, TRKK rūpinosi visais be išimties karo belaisviais iki pat jų repatrijavimo, tuo tarpu Valstybės globėjos tik vykdė joms suteiktą mandatą.

Sulaikymo vietų lankymas vyko ta pačia tvarka kaip ir aukščiau aptarto Pirmojo pasaulinio karo metu. Skirtumas tas, kad Antrojo pasaulinio karo metu po apsilankymo TRKK delegatų ataskaitos nebuvo skelbiamos viešai, o buvo siunčiamos tiek sulaikiusios valstybės, tiek belaisvių kilmės valstybės vyriausybėms.⁶⁵ Karo belaisvių stovyklų lankymas leido įvertinti sąlygas, kuriomis gyveno karo belaisviai, tuo pačiu buvo tikrinama, kaip valstybės vykdo savo įsipareigojimus pagal Konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais, ar užtikrina jiems tinkamas gyvenimo sąlygas, ar nėra taikomos represalijos, ar jie neverčiami dirbti karo pramonėje. Aptikus Konvencijos pažeidimų buvo imamasi priemonių pagerinti karo belaisvių sulaikymo sąlygas.

Konvencija įpareigoja kariaujančias valstybes palengvinti Valstybių globėjų atstovų darbą.

Svarbi nuostata įtvirtinta 87 Konvencijos straipsnyje, kur nurodyta, kad, kilus ginčui tarp kariaujančių valstybių dėl Konvencijos nuostatų taikymo, Valstybės globėjos kiek įmanoma, turi siūlyti savo geras paslaugas, kad ginčas būtų išspręstas. Šiuo tikslu, bet kuri Valstybė globėja gali pasiūlyti kariaujančioms šalims neutralioje teritorijoje sukviesti atstovų konferenciją. Kariaujančiosios valstybės privalo įgyvendinti joms pateiktus pasiūlymus. Valstybė globėja, jei reikia, gali ginčo šalims pateikti svarstyti asmens, priklausančio neutraliai šaliai ar paskirto TRKK, kandidatūrą, kuris būtų pakviestas dalyvauti konferencijoje.

Taigi, šis Konvencijoje įtvirtintas jos nuostatų taikymo kontrolės mechanizmas atrodė labiau teorinis nei praktiškai pritaikomas. Gana nemažą reikšmę turėjo karo belaisvių stovyklų lankymas, tačiau nebuvo jokios normos įpareigojančios valstybes, nesančias Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais dalyvėmis, laikytis šios Konvencijos nuostatų, išleisti delegatus, vertinti sulaikytų asmenų laikymo sąlygas. Pavyzdys galėtų būti Sovietų Sąjunga, kuri visiškai ignoravo Konvencijos nuostatas, nekūrė informacijos karo belaisviams agentūros, nesiuntė belaisvių sąrašų, nepriėmė TRKK siūlytos pagalbos nei jo delegatų. Ši valstybė nesileido įkalbinėjama taikyti Konvencijos nuostatų, savo ruožtu, remdamosi abipusiškumo principu, kitos kariaujančios valstybės (Vokietija) atsisakė rūpintis sovietų karo belaisviais.

---

⁶⁵ Ten pat. P. 179.

Nors ši Konvencija padėjo pasirūpinti karo belaisviais, tačiau nesugebėjo užtikrinti pagalbos visiems, tiek dėl valstybių vengimo įsipareigoti, tiek dėl skirtingo statuso suteikimo sulaikytiems asmenims. Deja, dar daugiau problemų kilo siekiant apsaugoti civilius asmenis.

3. Civilių asmenų apsauga

Karas visuomet buvo ypač žiaurus civiliams asmenims, kurie dažnai atsiduria nedisciplinuotos karių minios valioje. Tačiau principas, kad civiliams turi būti taikomas bendrasis imunitetas, vystėsi amžiais kol galų gale tapo įpareigojančiu: kare turi būti kariaujama prieš priešą armiją, o civilių, kurie nedalyvauja kovose turi būti pasigailėta.

1868 metų Sankt Peterburgo Deklaracija skelbė, kad vienintelis teisėtas tikslas, kurio šalys turi siekti kariaudamos yra priešą ginkluotųjų pajėgų susilpninimas. 1874 metų Briuselio Konferencijos baigiamajame protokole pridedama nuostata, kad neturi būti sukeliama bereikalingų kančių. 1880 metų Oksfordo Tarptautinės teisės instituto parengtame karo įstatymų vadove paskelbta, kad draudžiama blogai elgtis su nepavojingais gyventojais. Šie principai puoselėjami 1899 ir 1907 metų Hagos Konvencijose, būtent 46 Hagos nuostatų straipsnyje, kuriame išdėstytos pagrindinės okupuotų teritorijų gyventojų teisės: „Šeimos garbė ir teisės, asmenų gyvybė, privati nuosavybė, taip pat religiniai įsitikinimai bei jų praktikavimas turi būti gerbiami... Privati nuosavybė negali būti atimta.“ Deja, Antrojo pasaulinio karo metu šis suvokimas – civilių gyventojų imunitetas – buvo visiškai sulaužytas.

Prasidėjus karui, kaip ir Pirmojo pasaulinio karo pradžioje, kariaujančios šalys internavo daugumą priešą civilių gyventojų buvusių jų teritorijoje. Vokietijos armijos pergalei privedė prie didžiosios Europos dalies okupacijos, kur buvo įvedamos vis brutalesnės taisyklės, savavališkas sulaikymas, deportavimas, įkaitų ėmimas ir skubios žudynės. Kiekvienas naujas užkariavimas išplėsdavo persekiojimų mastą, kuriuos jau nuo 1933 metų vykdė nacių režimas prieš asmenis, kurie buvo laikomi jo priešais: liberalus, socialdemokratus, komunistus, profesinių sąjungų narius, pacifistus, romus bei žydus.

Žydai, atėmus visą turtą, suvaryti į perpildytus getus, priversti nešioti geltonas žvaigždes – diskriminacijos ir paniekos ženklą – jie buvo pasmerkti nesuskaičiuojamoms pažeminimo, žiaurumo, deportacijos ir masinių žudynių formoms. Po 1942 metų Trečiojo Reicho lyderiai nusprendė, kad jų kontroliuojamose teritorijose žydai turi būti sistemingai išnaikinti. Tuomet žymiai padaugėjo įkalinimų, vienas po kito getai buvo atlaisvinami ir jų gyventojai buvo deportuojami į stovyklas, kur apie juos daugiau nieko nebuvo žinoma. Hitlerio iškreipta filosofija sukūrė milžinišką persekiojimo sistemą, kuri išplito po visą Europą ir baigėsi koncentracijos stovyklomis bei dujų kameromis.⁶⁶

Akivaizdu, kad su civiliais asmenimis buvo elgiamasi ypač žiauriai ir Antrojo pasaulinio karo metu nebuvo priemonių sustabdyti šio nežmoniško elgesio. Tuo labiau, kad nebuvo jokių teisės normų saugančių civilius asmenis.

---

⁶⁶ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 195.

3.1 Teisinė civilių apsaugos bazė

Kalbant apie civilių asmenų apsaugą, reikia aptarti normas, kurios reglamentavo elgesį su civiliais asmenimis. Deja, kaip ir Pirmojo pasaulinio karo metu, per Antrąjį pasaulinį karą nebuvo jokio dokumento saugančio civilius asmenis. Šioje situacijoje galima išvelgti paradoksą – sužeistieji ir sergantys kombatantai bei patekę į priešų nelaisvę kariai buvo saugomi tarptautinių normų, o labiausiai pažeidžiamiems asmenims – civiliams gyventojams – nebuvo garantuojama jokia apsauga.

IPK parodė, kad 1907 m. Hagos nuostatų 42 – 56 straipsniai buvo mažai naudingi. Tarpukario metais buvo bandymų priimti tarptautinį dokumentą, kuris saugotų civilius asmenis karo metu, tačiau rezultatas taip ir nebuvo pasiektas. TRKK siūlytas Konvencijos dėl priešų tautybės civilių apsaugos kariaujančios valstybės ar jos okupuotoje teritorijoje projektas⁶⁷ (toliau – Tokijo projektas) buvo patvirtintas Penkioliktoje tarptautinėje Raudonojo Kryžiaus konferencijoje surengtoje Tokijuje 1934 metais, tačiau to meto įvykiai sutrukdė priimti šį projektą diplomatinėje konferencijoje. Taigi, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, civiliai patekę į priešų valią neturėjo jokios teisinės apsaugos.

TRKK kariaujančiosioms siūlė 1939 m. rugsėjo 2 dieną priimti Tokijo projektą kaip laikiną priemonę tol kol tęsis karas. Keista, tačiau vienintelis atsakymas atėjo iš Vokietijos, kur buvo teigiama, kad Vokietija bus pasiruošusi diskutuoti dėl Konvencijos saugančios civilius asmenis pasirašymo paremtos Tokijo projektu.⁶⁸ Vėliau TRKK pakartotinai savo memorandume rekomendavo laikinai taikyti Tokijo projekto nuostatas, tačiau, jeigu tai būtų neįmanoma, taip pat siūlė valstybėms išplėsti Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais nuostatų taikymą internuotų civilių atžvilgiu.

Buvo pasirinktas pastarasis pasiūlymas. Prancūzijos, Vokietijos bei Didžiosios Britanijos vyriausybės sutiko taikyti 1929 metų Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais nuostatas internuotų civilių atžvilgiu, išskyrus tas nuostatas, kurios buvo susijusios tik su karo belaisviais. Kitos dalyvavusios karo veiksmuose šalys taip pat formaliai ar de facto sutiko taikyti minėtos konvencijos nuostatas. 1939 metų gruodį TRKK pateikė valstybėms pastabas, kurios nuostatos ir kaip turi būti taikomos.⁶⁹

Taigi, nors buvo pasiekta palankių rezultatų, tačiau jie buvo labai riboti. Tai buvo tik dalis reikalingų priemonių, nes apėmė tik tuos užsienio civilius, kurie pateko į priešų žemę karo veiksmų pradžioje ir kurie buvo internuoti dėl jų nacionalinės priklausomybės. Deja, šios

---

⁶⁷ Draft International Convention on the Condition and Protection of Civilians of enemy nationality who are on territory belonging to or occupied by a belligerent. Tokyo, 1934. // <[http://www.icr.org/ihl.nsf/FULL/320?Open Document](http://www.icr.org/ihl.nsf/FULL/320?OpenDocument)> (2006-06-19)

⁶⁸ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 196.

⁶⁹ Ten pat.

nuostatos neapėmė okupuotų teritorijų gyventojų, pastarieji buvo saugomi tik keleto Hagos nuostatų straipsnių. Būtent, Jungtinių Amerikos Valstijų kariniame tribunole Krupo bylos nagrinėjimo metu buvo kalbama apie privačios nuosavybės grobimą okupuotoje šalyje. 43 Hagos nuostatų straipsnis leidžia okupantei ekspropriuoti viešą ar privatų turtą tam, kad išsaugotų ir palaikytų viešąją tvarką ir saugumą. Šis straipsnis riboja okupanto veiksmus. Ribojimas kilo iš sąlygos, kuri reikalauja okupanto gerbti okupuotoje šalyje galiojančius įstatymus. Ši nuostata įtvirtina vieną pagrindinių Hagos nuostatų standartų, kad asmeninės ir privačios teisės neturi būti atimamos nebent tik būtiniausiu atveju. Okupuojančiai valstybei draudžiama įvesti naują teisės koncepciją okupuotoje teritorijoje, išimtis gali būti tik tuo atveju, jeigu to reikalauja viešoji tvarka ir saugumas. Toliau Tribunolas įterpė pastabą, kad karo įstatymai ir papročiai galioja ir privačių asmenų veiksmams nemažiau negu valdžios pareigūnams ar kariniam personalui. Jeigu jie yra pažeisti, gali skirtis kaltės laipsnis priklausantis nuo aplinkybių, bet ne kaltės buvimo faktas. Tribunolas taip pat pabrėžė, kad kaltė turi būti asmeninė.⁷⁰

Tokijo projektas turėjo būti pažangus ir visapusiškai apimantis civilių asmenų patekusių į priešų valią apsaugą tarptautinis dokumentas. Jame nurodyti bendrieji principai, būtent leidimas išvykti iš priešų teritorijos, taip pat represalijų civilių atžvilgiu, deportacijos, įkaitų žudymo draudimas. Projektas suteikė internuotiems civiliams bent tokias teises kaip karo belaisviams. Priežiūros priemonės buvo paremtos nurodytomis Konvencijoje dėl elgesio su karo belaisviais.

Projektas nebuvo tobulas, kai kurios nuostatos, ypač dėl okupuotų teritorijų, buvo pernelyg atsargios, atsižvelgiant į IPK patirtį. Tačiau jis riboja okupuojančios valstybės veiksmus dėl civilių asmenų patekusių į jos valią internavimo ir uždraudė savavališkas ir žiaurias elgesio priemones. Šios nuostatos turėjo papildyti Hagos nuostatų normas. Projektas turėjo būti vertingas dokumentas dar ir dėl to, kad numatė tvirtą pagrindą veikti Valstybėms globėjoms bei TRKK. Deja, kai kurios valstybės vengė pasirūpinti civilių apsauga ir tai parodė, kad jos nenorėjo riboti savo laisvės šioje veiklos srityje, nepaisant šiems asmenims kilusios grėsmės. TRKK nepavyko suorganizuoti naujos diplomatinės konferencijos ir nei šis Projektas, nei koks nors kitas dokumentas dėl civilių asmenų patekusių į priešų valią apsaugos nebuvo priimtas.

3.2 Civilių asmenų sąvoka

Apibrėžti asmenų grupę, kurią sudaro civiliai asmenys yra gana sudėtinga. Antrojo pasaulinio karo metu dar nebuvo suformuluotų kriterijų pagal kuriuos asmuo būtų aiškiai priskiriamas civilių grupei. Apskritai galima teigti, kad civiliai – tai asmenys, kurie nėra

---

⁷⁰ Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005, P. 666.

kombatantai ir kitaip nedalyvauja karo veiksmuose. Tokią nuostatą paliudija ir Tokijo projekte pateiktas civilių asmenų apibrėžimas, pirmajame Projekto straipsnyje nurodoma, kad asmenys laikomi civiliais jeigu jie atitinka dvi sąlygas:

- jie nepriklauso kariaujančios šalies sausumos, jūrų ar oro ginkluotosioms pajėgoms, kaip apibrėžta pagal tarptautinę teisę ir ypač kaip nurodyta 1907 spalio 18 dienos IV Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių priedo – Nuostatų 1, 2 ir 3 straipsniuose.
- Kurie yra priešo valstybės piliečiai kariaujančios šalies teritorijoje ar jos okupuotoje teritorijoje.

Reikia pabrėžti, kad kalbant apie civilių asmenų apsaugą buvo kalbama tik apie priešo valstybės civilius asmenis. Tuo tarpu valstybės elgesys su savo piliečiais buvo jos vidaus reikalas ir tarptautinė teisė jo nereguliavo. Čia reikėtų paminėti ypatingą žydų tautybės asmenų padėtį nacistinėje Vokietijoje. Vykdamas antisemitinę politiką iš žydų buvo atimtos Vokietijos piliečių teisės, tačiau kai buvo pradėta domėtis žydų padėtimi iš išorės, jie vis dar buvo laikomi Vokietijos piliečiais. Bet kokios TRKK pastangos padėti žydams buvo bergždžios – Vokietijos Raudonasis Kryžius kaip ir užsienio reikalų ministerija nesileido į jokiais diskusijas ar derybas šiuo klausimu. Abipusiškumu remtis taip pat nepavyko. Nors TRKK teigė, kad kitos valstybės, sulaukusios Vokietijos piliečius, nenoriai rodo supratimą ir gerą valią jų atžvilgiu, nes Vokietija nesiekia atsilyginti tuo pačiu.⁷¹ Vokietijos Raudonojo Kryžiaus vadas paskelbė, kad negali užtikrinti tarpininkavimo, nes tai, kaip elgėsi vokiečių valdžia, buvo sąlygota karinių reikalavimų. Tačiau bene labiausiai šokiravo teiginys, kad „šiuo metu yra neįmanoma taikyti net tų principų, kurie yra arčiausiai mūsų širdies“.⁷² Vokietija taip pat atsisakė bendradarbiauti ir teikti bet kokią informaciją apie ne arijų kilmės sulaikytuosius iš okupuotų teritorijų ir pareikalavo TRKK daugiau nesiųsti jokių paklausimų apie šiuos žmones. Taigi, padėti žydams ir kitiems internuotiems civiliams asmenims patekusiems į nacistinės Vokietijos gniaužtus buvo labai sudėtinga, beveik neįmanoma (Lenkijoje bei Sovietų Sąjungoje buvo analogiška situacija). Kad pavyktų suteikti pagalbą, TRKK daugumą veiksmų turėjo atlikti slapta. Padėti pabėgti iš Vokietijos buvo neįmanoma, nes visos sienos buvo griežtai kontroliuojamos, tačiau siaubingai rizikuojant ir padedant kitoms valstybėms pavyko keletą šimtų asmenų, tarp jų nemažai vaikų, išsiųsti į Palestiną. Vienas iš Vokietijos tikslų buvo neleisti žydams susiburti ir sukurti savo tėvynės, kad šie nesukurtų naujos jėgos. Hitlerio nuomone, nekontroliuojami žydai buvo žymiai

---

⁷¹ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 198.

⁷² Ten pat.

pavojingesni. Kaip paaiškėjo po karo, naciai 1942 metų sausį nusprendė atsikratyti visais žydais.⁷³

Bene baisiausi buvo koncentracijos stovyklose vykdomi žmonių naikinimai. Įkurtos dar 1933 jos buvo naudojamos įkalinti nacių režimo politiniams oponentams, vėliau į jas pateko dauguma okupuotų bei aneksuotų teritorijų įtariamų asmenų. 1942 metais kai kurios koncentracijos stovyklos, būtent Treblinkos, Aušvico, Belžeco buvo paverstos tikrais naikinimo centrais. Visi asmenys šiose stovyklose buvo laikomi be teismo proceso. Koncentracijos stovyklos buvo išskirtinėje Reicho saugumo tarnybų priežiūroje ir laikomos visiškai paslapyje. Į šias stovyklas nebuvo įleidžiami jokių organizacijų atstovai ir nebuvo leidžiama jiems teikti jokios pagalbos, nes, atstovų teigimu, ten buvo laikomi žydai deportuoti dėl pavojingumo vokiečių armijai, be to jie nebuvo laikomi sulaikytaisiais, bet nusikaltėliais ir dėl to jiems neturi būti teikiama priežiūra. Vokietijos valdžios pareigūnai taip pat pareiškė, kad TRKK neturi jokio pagrindo kištis šių asmenų atžvilgiu. Netgi 1945 metų pradžioje, kai artėjo Reicho pralaimėjimas ir Vokietija leido lankyti kai kuriuos internuotus asmenis bei teikti jiems pagalbą – į koncentracijos stovyklas vizitai nebuvo leidžiami, „dėl imperatyvių nacionalinio saugumo priežasčių“.⁷⁴

Taigi, tik Nacistinės Vokietijos agonijos metu atsirado realios galimybės padėti kaliniams. Deja, patiems baisiausiems nusikaltimams užkirsti kelią jau buvo per vėlu – tik po karo buvo įmanoma įvertinti Nacistinės Vokietijos vykdytus masinius žudymus, belaisvių laikymą be jokio pagrindo ir be jokių teisių, priverstinį belaisvių darbą nelegaliuose kariniuose fabrikuose, masines deportacijas. Naciai su ypatingu fanatizmu pavertė niekuo dėtus asmenis pačių baisiausių nusikaltimų žmoniškumui aukomis.

Išvada galėtų būti ta, kad kariaujančių šalių piliečiai, buvę prieš teritorijoje prasidėjus karo veiksams, galėjo naudotis analogiška apsauga, kokia buvo suteikiama karo belaisviams. Ši apsauga nors ir nebuvo visapusiška, tačiau leido užtikrinti pagrindines asmenų, esančių prieš teritorijoje teises. Deja, tokia apsauga nebuvo suteikta okupuotų teritorijų gyventojams, deportacijos ir rasinio persekiojimo aukoms.

Vis dėlto, mūsų nuomone, būtų naivu tikėtis, kad kuris nors tarptautinis dokumentas būtų sustabdęs Reicho lyderius. Nacių judėjimas, paremtas stipria ideologija, turėjo nemažą tiek didžiosios dalies vokiečių tautos, tiek tūkstančių fanatikų paramą. Vien tas dalykas, kad žydai buvo žudomi nepaisant to, kad Vokietijai reikėjo darbo jėgos, o deportacijos buvo vykdomos neturint pakankamai transporto ir kitų išteklių, parodo, kad ideologija buvo aukščiau visko. Todėl vargu, ar kažkokie teisiniai barjerai galėjo užkirsti kelią tokioms baisioms pasekmėms,

---

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 211.

tačiau, jas būtų buvę galima sumažinti, griežtai reglamentuojant kai kuriuos klausimus, bent jau suteikiant teisinį pagrindą veikti Valstybėms globėjoms ir TRKK.

3.3 Civilių apsauga nuo bombardavimų

Patobulėję kariavimo priemonės, ypač oro karo pasiekimai suteikė galimybę padaryti didelę žalą prieš valstybei ir jos ginkluotosioms pajėgoms, tačiau toks kariavimo būdas, kai oro atakos vykdomos prieš civilių asmenų apgyvendintas teritorijas, tokio karo pasekmės viršija siekiamus tikslus ir yra tarptautinės teisės pažeidimas. Deja, Antrojo pasaulinio karo metu tarptautinė teisė nebuvo pajėgi užkirsti kelio šiam procesui ir kariaujančios valstybės pasinaudojo visomis galimybėmis, kad kuo efektingiau ir greičiau sužlugdytų priešą. Šio smurto kulminacija buvo atominės bombos panaudojimas.

Kariaujančios šalys tvirtai tikėjo, kad bombardavimas atneš pergalę, nes padėjo lengvai pasiekti ir sunaikinti prieš fabrikus ir miestų centrus. Tai panašėjo į totalinį karą, o tarptautinės teisės normos, draudžiančios neginamų miestų bombardavimą buvo tik pradinėje kūrimosi stadijoje. Tuo metu buvo keletas galimybių kovoti su šia situacija.

Pirmoji galimybė buvo – siekti kariaujančiosioms valstybėms susitarti, kad būtų įkurtos neutralios saugumo zonos, kuriose visos karinės operacijos būtų uždraustos ir kuriose bet kuris asmuo, kuris nedalyvauja kovoje ar karinėje gamyboje, galėtų rasti prieglobstį – sužeisti ir sergantys kariai, moterys, vaikai ir senimas, neįgalieji. Deja, tokias sutartis buvo labai sudėtinga pasirašyti, nes jos lietė labai sudėtingus klausimus, kaip šių teritorijų ženklavimas ir jų priežiūra, kad nebūtų naudojamos ne pagal paskirtį. Tačiau, reikia pažymėti, kad tokių zonų sukūrimas kėlė grėsmę bendram visų ne kombatantų imuniteto principui.

Antroji galimybė buvo vėl patvirtinti bendro imuniteto civilių populiacijai principą, pasmerkiant neginamų miestų ir gyvenviečių atakas.

Deja, Antrojo pasaulinio karo metu mėginimas įgyvendinti bet kurią iš šių galimybių buvo nesėkmingas. 1938 metais TRKK sušaukta ekspertų komisija buvo parengusi konvencijos projektą dėl ligoninių miestų ir vietovių įsteigimo karo metu, tačiau planuota Diplomatinė konferencija neįvyko dėl prasidėjusio karo ir šis projektas nebuvo priimtas. Nepaisant to, valstybėms buvo siūloma sudaryti laikinus tarpusavio susitarimus dėl saugumo zonų sukūrimo, tačiau tokio valstybių susitarimo pagrindu nebuvo sukurta nei viena zona.

Bandytas remtis bendru civilių imuniteto principu taip pat buvo bevaisis. TRKK keletą kartų valstybėms priminė apie Hagos nuostatuose įtvirtintus principus, kad draudžiama bet kokiomis priemonėmis atakuoti ir bombarduoti neginamus miestus ir pastatus bei siūlė sudaryti dvišalius susitarimus, kuriuose būtų nurodoma, kad bet kokie naikinimo aktai neturi sukelti žalos

civiliams asmenims ir turi būti nukreipti tik į karinius objektus. Deja, kariaujančios šalys nereagavo į tokius pareiškimus, tik dar labiau demonstravo savo pranašumą oro kare.⁷⁵ Bet kokius tarptautinės teisės principus pamynė masinio naikinimo ginklo – atominės bombos panaudojimas.

Būtent aukščiau aptartos situacijos parodė, kad IIPK metu galiojusi Ženevos bei Hagos teisė nebuvo prisitaikiusi prie atsiradusių naujovių, technikos pažanga aplenkė humanitarinės teisės pažangą ir branduolinio ginklo panaudojimas nebuvo reglamentuotas. Tuo tarpu apie tokio reglamentavimo reikšmę gali paliudyti faktas, kad IIPK metu nebuvo panaudotas cheminis ar biologinis ginklas, kurį valstybės uždraudė 1925 metų Deklaracija, nepaisant to, kad kitos tarptautinės teisės nuostatos buvo nuolat pažeidinėjamos.

---

⁷⁵ Bugnion F. *The ICRC and Protection of War Victims*. – ICRC & Macmillan, 2003, P. 220.

III ANTROJO PASAULINIO KARO ĮTAKA VĖLESNEI TARPTAUTINĖS HUMANITARINĖS TEISĖS RAIDAI

1. Atsakomybė už Antrojo pasaulinio karo metu padarytus pažeidimus. Niurnbergo tribunolas

Apžvelgus aukščiau nagrinėtus klausimus belieka padaryti išvadą, kad Antrojo pasaulinio karo metu tarptautinės humanitarinės teisės normos buvo nuolat ir šiurkščiai pažeidžiamos. Be jokios abejonės, už padarytus pažeidimus turėjo kilti atsakomybė. Pasibaigus karui turėjo būti sudaryta kompetentinga tarptautinė institucija, kuri ištirtų ir įvertintų Karo metu vykdytus nusikaltimus.

Dar 1945 metų vasarį vykusioje Jaltos konferencijoje Vokietija buvo padalinta į keturias okupacines zonas ir jose Sąjungininkių numatytas Vokietijos Kontrolinės tarybos įkūrimas. 1945 metų liepos 17 – rugpjūčio 2 dienomis vykusioje Berlyno (Potsdamo) konferencijoje susitikę sąjungininkių – Jungtinių Amerikos Valstijų, Sovietų Sąjungos ir Jungtinės Karalystės vyriausybių vadovai sprendė, kaip turėtų būti nubaustos pralaimėjusios valstybės – agresorės. Vokietijai nustatytos mokėtinos reparacijos, numatytas visiškas nuginklavimas ir demobilizacija, uždrausta bet kokia karinė pramonė, ir kita su ja susijusi veikla, nuspręsta panaikinti ir uždrausti Nacionalsocialistų partiją ir kontroliuoti Vokietijos politiką, siekiant sukurti demokratinę sistemą. Numatytas nuoseklus Vokietijos piliečių gražinimas iš kitų valstybių teritorijų. Šioje Konferencijoje nuspręsta kuo greičiau sudaryti taikos sutartis su priešiškomis valstybėmis bei parengtas ultimatumo paskelbimas Japonijai⁷⁶.

Bene svarbiausios nuostatos susijusios su karo nusikaltėlių nuteisimu buvo numatytos Konferencijos protokolo Antros dalies penktajame punkte:

„Karo nusikaltėliai ir tie, kurie dalyvavo planuojant ar vykdant nacių veiklą susijusią su žiaurumais ir karo nusikaltimais turi būti areštuoti ir nuteisti. Nacių lyderiai, įtakingi nacių rėmėjai ir aukšti nacių organizacijų ir institucijų pareigūnai bei bet kurie kiti asmenys, pavojingi okupacijai ir jos tikslams turi būti areštuoti ir internuoti.“⁷⁷

Protokolo Penktojoje dalyje trys Vyriausybės atkreipė dėmesį į tai, kad būtų pasiektas susitarimas dėl teismo proceso metodų tų karo nusikaltėlių atžvilgiu, kurių nusikaltimai pagal 1943 metų spalio Maskvos Deklaraciją neturi geografinės lokalizacijos. Trys Vyriausybės vėl patvirtino savo ketinimą įvykdyti šių asmenų atžvilgiu greitą ir patikimą teisingumą. Taip pat

⁷⁶ The Berlin (Potsdam) Conference, July 17-August 2, 1945 // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decade17.htm>> (2006-09-29)

⁷⁷ Ten pat.

buvo nuspręsta, kad šis teismo procesas būtų pradėtas kaip įmanoma greičiau, pirmuosius kaltinamųjų sąrašus sudarant dar iki rugsėjo pirmosios.

1945 metų rugpjūčio 8 dieną Londone buvo pasirašytas susitarimas dėl Europos Ašies didžiųjų karo nusikaltėlių persekiojimo ir nubaudo bei Tarptautinio karinio tribunolo chartija⁷⁸. Karinis tribunolas pradėjo savo veiklą tą pačių metų gruodžio 20 dieną. Šis Tribunolas, vadinamas Niurnbergo tribunolu, buvo pirmasis tarptautinis tribunolas pradėjęs formuoti vėlesnę tarptautinės teisės praktiką susijusią su karo nusikaltėlių nubaudo. Nors jis neužkirto kelio kitų karų kilimui ar tarptautinių nusikaltimų vykdymui, tačiau davė pradžią vėlesnių karinių tribunolų sukūrimui: Buvusiai Jugoslavijai, Ruandai. Taip pat jį galima laikyti Tarptautinio baudžiamojo teismo pirmtaku. Niurnbergo Tribunolui galima priskirti nuopelnus ir už tarptautinių žmogaus teisių gynimo procesų pradžią nuo buvusio Serbijos prezidento Slobodano Miloševićiaus persekiojimo Hagoje iki Sadamo Huseino teismo proceso vykstančio šiuo metu.

Niurnbergo tribunolo rezultatas buvo tas, kad buvo nuteisti aštuoniolika didžiųjų karo nusikaltėlių. Dar apie 5000 žmonių susilaukė kaltinimų iš Jungtinių Valstijų prokurorų. Žiauriausia kovotoja su nacizmu – Sovietų Sąjunga pasirinko savarankišką būdą, kai kurių šaltinių duomenimis, jos okupuotoje Vokietijos teritorijoje apie 45000 žmonių buvo nuteisti be teisingo teismo, buvo įkurtos stovyklos, kuriose laikyta apie 120000 vokiečių ir vykdytos egzekucijos.⁷⁹

Šiuo tarptautiniu procesu buvo siekta nešališko ir teisingo teismo, kad jis nebūtų pavadintas Karo nugalėtojų teismu. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje vykęs karo nusikaltėlių teismas buvo pavadintas Leipcigo komedija, nes daugumai karo nusikaltėlių pavyko išvengti bausmės, tuo tarpu Niurnbergo tribunolas parodė, kad įmanoma ir būtina sudaryti tarptautinę instituciją, kurios pagrindinė funkcija – karo nusikaltėlių nubaudo.

Bene svarbiausias Niurnbergo tribunolo nuopelnas tarptautinei humanitarinei teisei – nusikaltimų taikai ir karo nusikaltimų įvardijimas. Pirmą kartą pozityviojoje tarptautinėje baudžiamojoje teisėje apibrėžiamas nusikaltimų žmoniškumui terminas.⁸⁰ „Nusikaltimų žmoniškumui“ terminas siejamas su 1907 m. Hagos konvencijos preambulėje pavartotu „žmogiškumo įstatymų“ terminu ir laikomas jo tęstinumu.⁸¹ 6 Tribunolo chartijos straipsnis

---

⁷⁸ Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945 // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/350?OpenDocument>> (2006-09-29)

⁷⁹ Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals. Nuremberg, 30th September and 1st October, 1946 // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm>> (2006-09-29)

⁸⁰ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. – Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 20.

⁸¹ Ten pat.

skelbia, kad Tribunolas turi galią teisti ir nubausti asmenis, kurie veikė Europos Ašies šalių interesais, individualiai ar kaip organizacijų nariai ir padarė bet kurį iš toliau nurodytų nusikaltimų. Šie veiksmai ar bet kuris iš jų yra nusikaltimai patenkantys į Tribunolo jurisdikciją už kuriuos turi kilti individuali atsakomybė. Šio straipsnio c punkte apibrėžiami nusikaltimai žmoniškumui: būtent, žudymas, naikinimas, pavergimas, deportacija ir kiti nežmoniški veiksmai vykdyti prieš civilius gyventojus prieš ar karo metu, ar persekiojimas dėl politinės, rasinės ar religinės priklausomybės vykdant ar susijęs su bet kuriuo nusikaltimu patenkančiu į Tribunolo jurisdikciją, nesvarbu, ar pažeidžiama šalies, kurioje įvykdytas nusikaltimas nacionalinė teisė.⁸²

Tame pačiame straipsnyje pateikiamos ir nusikaltimų taikai bei karo nusikaltimų sąvokos.

Nusikaltimai taikai: būtent, planavimas, ruošimas, inicijavimas ar agresyvaus karo sukėlimas ar karas pažeidžiantis tarptautines sutartis, susitarimus ir draudimus, ar dalyvavimas bendradarbiaujant ar rengiant sąmokslą bet kuriame prieš tai nurodyto nusikaltimo įvykdyme.

Karo nusikaltimai: būtent karo įstatymų ir papročių pažeidimai. Tokie pažeidimai apima, bet neapsiriboja žudymais, blogu elgesiu ar deportacija priverstiniam darbui ar kitam tikslui okupuotoje teritorijoje ar jos civilių gyventojų, žudymas ir blogas elgesys su karo belaisviais ar plaukiojančiais jūroje, įkaitų žudymas, viešo ar privataus turto grobimas, beprasmis miestų, gyvenviečių ir kaimų naikinimas ar niokojimas nepateisinamas karinės būtinybės.

Tribunolas savo sprendimuose nurodė, kad „nusikaltimai žmoniškumui“ yra išplėstiniai karo nusikaltimai, jų atšaka, o ne savarankiški nusikaltimai. Tokiu būdu buvo siekiama užtikrinti kuo teisingesnį teismo procesą ir užtikrinti vieną svarbiausių principų *nullum crimen sine lege*, kad asmenys būtų baudžiami už anksčiau nusikaltimais pripažintas veikas. Reikia pabrėžti tai, kad 6 straipsnio c punkto formuluotė buvo paremta faktiniais duomenimis, be to ši sąvoka buvo beveik analogiška karo nusikaltimams, tik išplėsta iki darymo tokių veikų savo valstybės civilių atžvilgiu, tačiau tik vykdant nusikaltimą patenkantį į Tribunolo jurisdikciją. Nors tai ir padarė Niurnbergo tribunolo įstatus labiau teisiškai pagrįstus, tačiau Tribunolas nesiėmė nagrinėti karo nusikaltimų vykdytų iki Antrojo pasaulinio karo pradžios.⁸³

Tokijo tribunolo Tolimųjų Rytų karo nusikaltėliams teisti įstatuose buvo įtvirtintos beveik analogiškos nusikaltimų sąvokos. Kai kurios nuostatos buvo pakeistos dėl karo Tolimuosiuose Rytuose ypatumų.⁸⁴

---

⁸² Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal (London, 8 August 1945) // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/350?OpenDocument>> (2006-09-29)

⁸³ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. – Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 23.

⁸⁴ Charter of the International Military Tribunal for the Far East // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imtfech.htm>> (2006-11-29)

1946 m. gruodžio 11 d. rezoliucijoje Nr. 95 (I) Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja patvirtino Niurnbergo tribunolo įstatų ir nuosprendžio principus ir 1950 metais pateikė Tarptautinės teisės komisijai parengti šių principų komentarą. Šie principai neturi privalomosios galios, tačiau, anot M. C. Bassiouni, jie yra pripažįstami paprotinėmis tarptautinės baudžiamosios teisės normomis.⁸⁵

Pabrėžtina ir tai, kad pirmą kartą Niurnbergo kaltinamajame akte oficialiai pavartotas „genocido“ terminas, kaip apibūdinantis nacių vykdytą politiką.⁸⁶

Taigi akivaizdu, kad Niurnbergo tribunolo dokumentai ir visas procesas turėjo didelę reikšmę vėlesnei tarptautinės humanitarinės teisės raidai, visų pirma dėl to, kad buvo pripažinti nusikaltimai vykdyti karo aukų atžvilgiu, už juos kilo atsakomybė fiziniams asmenims, todėl didieji karo nusikaltėliai buvo nubausti, dauguma galiojusių tarptautinės humanitarinės teisės normų buvo pripažintos paprotinėmis normomis todėl pareigą laikytis šių normų ir jas vykdyti turėjo visos valstybės, nesvarbu, ar jos buvo Konvencijų dalyvės. Antra, po Antrojo pasaulinio karo bei Niurnbergo proceso buvo suvokta, kad reikia užtikrinti griežtą karo nusikaltimų bei tokio nusikaltimo kaip genocidas reglamentavimą, sukurti tarptautinės teisės normas saugančias žmoniją nuo baisiausių nusikaltimų bei sukurti nuolatinę tarptautinę instituciją, kuri užtikrintų baudžiamumą už šiuos nusikaltimus.

2. 1949 m. Ženevos Konvencijos ir jų reikšmė

Kaip jau minėjome anksčiau, dar 1940 metais turėjo būti sušaukta diplomatinė konferencija skirta peržiūrėti galiojusias tarptautinės humanitarinės teisės nuostatas ir priimti naujas. Deja, prasidėjęs karas atidėjo šios konferencijos sušaukimą visam dešimtmečiui. Iš karto po karo buvo būtina peržiūrėti ir išplėsti ankstesnes konvencijas atsižvelgiant į Antrojo pasaulinio karo patirtį. Diplomatinė konferencija buvo sušaukta 1949 metais ir vyko balandžio 21 – rugpjūčio 12 dienomis. Šios Konferencijos tikslai buvo peržiūrėti 1929 metų Ženevos konvencijas dėl sužeistųjų ir ligonių padėties pagerinimo bei elgesio su karo belaisviais, taip pat peržiūrėti 1907 metų Hagos konvencijas dėl Ženevos konvencijos principų pritaikymo jūrų karui bei priimti nuostatas dėl civilių asmenų apsaugos. Taigi, keturi TRKK priimti konvencijų projektai buvo pateikti svarstyti naujai sušauktai diplomatinei konferencijai Ženevoje.⁸⁷

---

⁸⁵ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. – Lietuvos teisės universitetas, 2003, P. 25.

⁸⁶ Ten pat. P. 31.

⁸⁷ Final Act of the Diplomatic Conference of Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/295?OpenDocument>> (2006-06-19)

Peržiūrint Ženevos konvencijas buvo siekta išlaikyti pagrindinius konvencijų principus, tačiau tuo pačiu siekta jas detalizuoti, padaryti aiškesnes ir praktiškai pritaikomas. Naujosios 1949 m. I Ženevos Konvencijos dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo⁸⁸ pagrindinės nuostatos buvo priimtos tokios, kad būtų pritaikomos nepaisant naujų kariavimo metodų ir priemonių evoliucijos. Ši Konvencija sustiprino apsaugą garantuojamą sužeistiesiems ir ligoniams, taip pat išplėtė šią apsaugą ir toms asmenų grupėms, kurios anksčiau negalėjo ja pasinaudoti.⁸⁹ Bene labiausiai buvo pakeistos nuostatos susijusios su medicinos personalu, medicinos įranga ir transportu. Taip pat buvo priimtos aiškesnės nuostatos dėl Raudonojo Kryžiaus emblemos naudojimo.

II Ženevos Konvencija dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose pagerinimo pakeitė 1907 metų X Hagos konvenciją dėl Ženevos konvencijos principų pritaikymo jūrų karui. Naujoji Konvencija yra žymiai platesnė ir yra savarankiška konvencija, tuo ji skiriasi nuo savo pirmtakės. Savo struktūra ši Konvencija yra artima I Ženevos Konvencijai.

III Ženevos Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais pakeitė 1929 metų Konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais. Naujoji Konvencija susideda iš 143 straipsnių ir yra žymiai detalesnė. Peržiūrėti ankstesniąją konvenciją buvo būtina dėl pasikeitusių kariavimo sąlygų ir pasekmių taip pat ir dėl besikeičiančių žmonių gyvenimo sąlygų. Patirtis parodė, kad karo belaisvių kasdienybė priklausė nuo galiojusių normų interpretavimo todėl senosios normos buvo patikslintos. Konvencijos tekstas turi būti prieinamas kiekvienam skaitytojui bet kuriuo metu. Asmenų, kuriems suteikiamas karo belaisvio statusas ratas buvo išplėstas atsižvelgiant į I ir II Ženevos konvencijų nuostatas. Sulaikymo vietos ir sąlygos buvo tiksliau apibrėžtos, ypač nuostatos dėl karo belaisvių darbo, jų pajamų, gaunamos pagalbos bei teisinių procedūrų. Konvencijoje įtvirtintas principas, kad karo belaisviai turi būti paleisti ir repatriuoti be atidėliojimų iš karto po karo veiksmų pabaigos.

IV Ženevos Konvencija dėl civilių apsaugos karo metu tapo pirmąja konvencija reglamentuojančia civilių asmenų apsaugą. Anksčiau galiojusios konvencijos buvo susijusios tik su kombatantais. 1899 bei 1907 Hagos konvencijų priedas – Nuostatai dėl karo įstatymų ir papročių kalbėjo tik apie žmonių apsaugą nuo karo pasekmių okupuotose teritorijose. Dar Pirmasis pasaulinis karas parodė, kad Hagos nuostatos buvo nepakankamos ypač dėl oro karo pavojų ir dėl problemų kilusių dėl elgesio su civiliais asmenimis patekusiais į priešų teritoriją ar esančiais okupuotoje teritorijoje. Antrasis pasaulinis karas parodė, kad normų dėl civilių apsaugos nebuvimas atnešė labai baisias pasekmes. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos

---

⁸⁸ Jarukaitis I., Vadapalas V. 1949 metų Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 metų papildomi protokolai. – Eugrimas, 2000.

⁸⁹ The Geneva Conventions of 12 August 1949 Commentary. I Geneva Convention. – ICRC, Geneva 1952.

karo metu buvo priimta atsižvelgiant į praėjusio karo patirtį. Konvencijoje yra palyginti trumpa Antroji dalis dėl bendrosios žmonių apsaugos nuo karo pasekmių (dėl sanitarinių ir saugumo zonų bei neutralių zonų sukūrimo), o problemos dėl ginklų naudojimo ribojimo buvo paliktos nuošaly. Didžioji Konvencijos dalis (Trečiosios dalies 27-141 straipsniai) numato nuostatas dėl saugomų asmenų statuso ir elgesio su jais. Šios nuostatos atskiria užsieniečius, esančius vienos iš konflikto šalių teritorijoje ir civilius esančius okupuotoje teritorijoje. Reikia pabrėžti, kad ši Ženevos konvencija nepakeičia 1907 Hagos Nuostatų tik papildo juos.

Šios keturios Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos yra vienos iš pažangiausių humanitarinės teisės dokumentų, dauguma jų nuostatų yra pripažįstamos paprotinės teisės dalimi. Jų dalyvėmis yra 194 pasaulio valstybės (beveik visos). Tačiau ilgainiui išaiškėjo, kad reikia papildomų nuostatų dėl civilių asmenų apsaugos nuo karo veiksmų poveikio. Ženevos Konvencijos reglamentuoja daugiausiai tik elgesį su asmenimis, esančiais šalies, konflikto dalyvės, valioje. Taigi, buvo sušaukta nauja Diplomatinė konferencija, vykusi 1974 – 1977 metais, kurios metu buvo priimti du Papildomi Ženevos Konvencijų protokolai. Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos įtvirtino tarptautinio ginkluoto konflikto sąvoką, išplėtė kai kurių Ženevos Konvencijos nuostatų taikymą platesniam saugomų asmenų ratui, pateikia naujas ginkluotųjų pajėgų ir kombatantų sąvokas. Ypatingai svarbios nuostatos pateikiančios karinių objektų apibrėžimą ir uždraudžiančios atakas civilių asmenų ir civilinių objektų atžvilgiu.

Papildomas Ženevos Konvencijų protokolas dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos siekė išplėsti pagrindines nuostatas taikomas tarptautiniams ginkluotiems konfliktams netarptautinių konfliktų atžvilgiu.

Tokios apimties tarptautinė humanitarinė teisė galioja mūsų dienomis. Akivaizdu, kad Antrasis pasaulinis karas padarė labai didelę įtaką tiek humanitarinės teisės, tiek visos tarptautinės teisės raidai. Jungtinių tautų organizacijos įkūrimas, Ženevos Konvencijų bei jų papildomų protokolų priėmimas, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo įkūrimas rodo tarptautinės bendrijos siekį užtikrinti taiką pasaulyje. Deja, mūsų dienomis nuolat besitęsiantys ginkluoti konfliktai rodo, kad tarptautinės teisės normos turi būti nuolat peržiūrimos ir tobulinamos.

IŠVADOS

1. Antrojo pasaulinio karo metu galiojusios tarptautinės humanitarinės teisės nuostatos neužtikrino karo aukų apsaugos, nes turėjo daug spragų, tų normų nebuvo laikomasi, todėl karas turėjo tokių baisių pasekmių. Viena iš pagrindinių problemų iškilusių taikant Hagos bei Ženevos konvencijas buvo ta, kad jų nuostatos buvo per daug bendros. Vietoj to, kad nustatytų normas, kurias būtų galima taikyti nedelsiant, konvencijos numatė tik bendrus principus, kurių taikymas buvo paliktas jų dalyvių valiai.
2. Jeigu Antrojo pasaulinio karo metu kariaujančios valstybės būtų tinkami laikęsi bent tuo metu galiojusių normų, karo aukų apsauga būtų labiau užtikrinta ir būtų išvengta bereikalingų karo aukų. Tačiau nebuvo jokių priemonių verčiančių valstybes tinkamai vykdyti savo tarptautinius įsipareigojimus.
3. Valstybės vengė įsipareigoti pagal tarptautines konvencijas, be to nebuvo mechanizmo galinčio priversti kariaujančias valstybes laikytis savo įsipareigojimų, o šios savo ruožtu rasdavo pasiteisinimų vieno ar kito pažeidimo atžvilgiu. Kariaujančiosios dažnai atsisakydavo taikyti humanitarinės teisės nuostatas, remdamosi abipusiškumo principu. Taip pat buvo naudojamos atsakomosios priemonės (represalijos) karo belaisvių atžvilgiu, kas yra draudžiama tarptautinės humanitarinės teisės nuostatų.
4. Antrasis pasaulinis karas ypatingas tuo, kad jame buvo patirta labai daug civilių aukų. Būtent dėl neribotų kariavimo priemonių ir metodų, jokių humanitarinės teisės normų nepaisymo – bombardavimų, žaizdų, suluošinių, ligų, bado bei genocido žuvo daugiausiai žmonių.
5. Dėl karo masto, kariaujančioms valstybėms trūko visų priemonių reikalingų karo aukų apsaugai. Valstybės nesugebėjo vykdyti savo įsipareigojimų jų atžvilgiu, todėl didelė pareigų dalis buvo perduota nepriklausomoms tarptautinėms draugijoms. Buvo įrodyta TRKK reikšmė bei patvirtinta, kad reikalinga visiškai nuo konflikto šalių nepriklausoma organizacija, kuri neturėtų jokių kitų interesų kaip tik karo aukų apsauga.
6. Antrojo pasaulinio karo įtaka vėlesnei tarptautinės humanitarinės teisės raidai yra labai žymi. Dauguma nuostatų pripažintos paprotinės teisės dalimi, o 1948 m. priimta Jungtinių Tautų konvencija dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį bei 1949 m. Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos buvo priimtos atsižvelgiant į praėjusio karo patirtį ir detalizavo daugelį klausimų.

SANTRAUKA

Antrasis pasaulinis karas – vienas iš baisiausių karų žmonijos istorijoje. Jis nusinešė daugiau nei 60 milijonų žmonių gyvybių. Pagrindinis tarptautinės humanitarinės teisės tikslas – apsaugoti žmonių gyvybes. Deja, Antrojo pasaulinio karo metu to padaryti nepavyko. Šiame darbe siekiama apžvelgti šio karo metu galiojusias tarptautinės humanitarinės teisės normas, jų spragas, valstybių išsipareigojimų apimtį ir vykdytus pažeidimus bei išsiaiškinti jų priežastis. Taip pat apžvelgiama Antrojo pasaulinio karo įtaka vėlesnei tarptautinės humanitarinės teisės raidai.

Pirmoje darbo dalyje apžvelgtos pagrindinės iki Antrojo pasaulinio karo priimtose tarptautinės humanitarinės teisės normos, Tarptautinių diplomatinių konferencijų baigiamieji aktai, siekta išsiaiškinti valstybių ketinimus ir tikslus dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų reglamentavimo. Toliau apžvelgiami tarptautiniai konfliktai, autoriaus nuomone, turėję priversti tarptautinę bendriją susimąstyti dėl humanitarinės teisės normų veiksmingumo. Pirmasis pasaulinis karas ir Italijos – Etiopijos karas parodė, kad galiojusias teisės normas būtina tobulinti, nes jos nesugebėjo užtikrinti pagrindinių humanitarinės teisės tikslų – apsaugoti žmonių gyvybių bei padaryti karą humaniškesnį.

Antroji šio darbo dalis skirta karo aukų apsaugai. Iš pradžių kalbama apie sužeistųjų ir ligonių apsaugą ginkluoto konflikto metu. Jų padėtį reglamentavo 1929 m. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir sergančiųjų padėties veikiančiose armijose pagerinimo. Šios konvencijos nuostatos nurodė taisykles, kaip turi būti elgiamasi su sužeistaisiais, sergančiais ir mirusiais, taip pat aptarė medicinos personalo narių teises ir pareigas, jiems garantuojamą apsaugą. Kitame šios dalies skyriuje kalbama apie karo belaisvių teisinę padėtį bei jiems garantuojamą apsaugą. 1929 m. Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais gana detalai reglamentuoja kariaujančių valstybių pareigas karo belaisvių atžvilgiu, jų gyvenimo bei darbo sąlygas, jų atstovų skyrimą bei repatrijavimą. Ši konvencija papildoma 1907 m. Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių bei jos priedu – Nuostatus dėl karo įstatymų ir papročių, kuriuose įtvirtinti pagrindiniai principai dėl elgesio su karo belaisviais bei kombatanto sąvoka. Toliau šiame darbe kalbama apie civilių asmenų apsaugą. Deja, Antrojo pasaulinio karo metu nebuvo tarptautinio dokumento, kuris detalai reglamentuotų kariaujančiųjų elgesį su gyventojais patekusiais į priešų valstybės valią, taip pat su savo piliečiais valstybės galėjo elgtis savo nuožiūra.

Antrasis pasaulinis karas parodė, kad šiame darbe nagrinėtos teisės normos bei paprotinės teisės nuostatos nesugebėjo suvaldyti karo metu valstybių vykdytų pažeidimų, nes kariaujančios šalys dažnai savaip interpretuodavo tarptautinės teisės nuostatas ir vengė išsipareigoti. Todėl tiek sužeistiems bei sergantiems kariams, patekusiems į priešų nelaisvę

kombatantams, tiek civiliams gyventojams nebuvo užtikrinta tinkama apsauga. Valstybės pažeidinėjo galiojusių tarptautinių konvencijų nuostatas ir nepaisė paprotinės teisės dalimi esančių taisyklių. Hitlerinės Vokietijos bei Sovietų Sąjungos pavyzdys parodė, kad kai kurių valstybių politika buvo persmelkta ideologijų, kurių pasekėjai fanatiškai vykdė savo lyderių nurodymus. Vargu, ar tarptautinės humanitarinės teisės nuostatos galėjo kovoti su šiuo reiškiniu.

Trečioje šio darbo dalyje kalbama apie Antrojo pasaulinio karo įtaką vėlesnei tarptautinės humanitarinės teisės raidai. Po karo vykę Niurnbergo karinio tribunolo bei kiti didžiųjų karo nusikaltėlių nuteisimui skirti procesai įtvirtino individualią karo nusikaltėlių atsakomybę bei pagrindinių karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui sąvokas. 1949 metais, atsižvelgiant į Antrojo pasaulinio karo patirtį, buvo priimtos keturios Ženevos konvencijos, kurios papildytos 1977 metų papildomais protokolais sudaro pažangią tarptautinės humanitarinės teisės normų sistemą skirtą apsaugoti visus su ginkluotu konfliktu susijusius asmenis.

SUMMARY

The Second World War is one of the most terrible wars in the history of mankind. There were about 60 million direct victims of the war. The main aim of international humanitarian law is to protect lives of human beings. Unfortunately, it failed to do this during the Second World War. In this work it is intended to review the main rules which were in effect during this war, their gaps and imperfections, the obligations of the belligerents and violations committed by them. It is also discussed the impact of the World War Two to the future development of the international humanitarian law.

In the first part of this work it is reviewed the main rules of international humanitarian law adopted before the Second World War, also the Final Acts of Diplomatic conferences, it is intended to ascertain the purposes and intentions of the states on dealing with international armed conflicts. Further it is discussed, in author's opinion, the main international conflicts which have had to compel the international society to rethink the efficiency of the rules of international humanitarian law. The First World War and Italian – Ethiopian War had shown that the rules in force had to be improved because they were not able to protect the lives of human beings and to make the war more human.

The second part of this work is about the protection of the war victims. First of all it is discussed the protection of the sick and wounded in the armed conflict. Their situation was regulated by the 1929 Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Sick and Wounded in Armies in the Field. The provisions of this Convention had set the rules how the sick, wounded and the dead must be treated, the rights and duties of medical personnel and their protection. The next chapter deals with the protection and treatment of prisoners of war. 1929 Convention relative to the Treatment of Prisoners of War in detail regulates the duties of the belligerents related to the prisoners of war, their living and working conditions, appointment of representatives and repatriation. This convention is supplementary to the Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land which provides the main principles related to the treatment of prisoners of war and the definition of combatant. Further it is discussed the protection of civilian population. Unfortunately there was no international document which regulated in detail the treatment of belligerents with the civilian population in the arms of the enemy belligerent. The belligerents could also act in their discretion according to their citizens.

The Second World War has shown that all rules discussed above and provisions of customary law were unable to suppress the violations committed by the belligerents because they had their own interpretation of the international rules and refused to be bound. That is why the

sick and wounded, combatants captured by the enemy and civilians were not guaranteed of proper protection. The Belligerents violated the provisions of international conventions and ignored the international customary law. The example of Nazi Germany and the Soviet Union has shown that the policy of some countries was fed with ideology and the following fanatics have executed the commands of their leaders. It is hard to believe that the international humanitarian law could fight with this.

The third part of this work talks about the influence of the Second World War to the future development of international humanitarian law. After the war the trial of Nuremberg military tribunal and other trials for the prosecution and punishment of the major war criminals the individual responsibility of war criminals and definitions of the main war crimes and crimes against humanity. In 1949, according to the experience of the World War Two, there were concluded four Geneva Conventions, which were supplemented with two 1977 additional protocols comprise progressive system of international humanitarian rules for the protection of persons related to the armed conflict.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Tarptautinės teisės aktai ir su jais susiję dokumentai

1. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864 // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/120?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
2. Additional Articles relating to the Condition of the Wounded in War. Geneva, 20 October 1868 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/125?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
3. Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 29 November / 11 December 1868 // <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/130?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
4. The Laws of War on Land. Oxford, 9 September 1880 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/140?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
5. Final Act Of the International Peace Conference. The Hague, 29 July 1899 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/145?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
6. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/150?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
7. Convention (III) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention of 22 August 1864. The Hague, 29 July 1899 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/155?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
8. Declaration (IV,1), to Prohibit, for the Term of Five Years, the Launching of Projectiles and Explosives from Balloons, and Other Methods of Similar Nature. The Hague, 29 July 1899 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/160?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
9. Declaration (IV,2) concerning Asphyxiating Gases. The Hague, 29 July 1899 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/165?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
10. Declaration (IV,3) concerning Expanding Bullets. The Hague, 29 July 1899 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/170?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
11. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field. Geneva, 6 July 1906 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/180?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
12. Final Act of the Second Peace Conference. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/185?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);

13. Convention (III) relative to the Opening of Hostilities. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/190?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
14. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
15. Convention (V) respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/200?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
16. Convention (VI) relating to the Status of Enemy Merchant Ships at the Outbreak of Hostilities. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/205?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
17. Convention (VII) relating to the Conversion of Merchant Ships into War-Ships. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/210?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
18. Convention (VIII) relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/215?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
19. Convention (IX) concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/220?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
20. Convention (X) for the Adaptation to Maritime Warfare of the Principles of the Geneva Convention. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/225?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
21. Convention (XI) relative to certain Restrictions with regard to the Exercise of the Right of Capture in Naval War. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/230?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
22. Convention (XII) relative to the Creation of an International Prize Court. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/235?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
23. Convention (XIII) concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/240?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
24. Declaration (XIV) Prohibiting the Discharge of Projectiles and Explosives from Balloons. The Hague, 18 October 1907 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/245?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);

25. Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/280?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
26. Treaty between the United States and other Powers providing for the renunciation of war as an instrument of national policy. (Paris, August 27, 1928) // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/kbpact/kbpact.htm>> (žiūrēta 2006-09-29);
27. Final Act of the Diplomatic Conference. Geneva, 27 July 1929 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/295?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
28. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field. Geneva, 27 July 1929 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/300?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
29. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/305?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
30. Draft International Convention on the Condition and Protection of Civilians of enemy nationality who are on territory belonging to or occupied by a belligerent. Tokyo, 1934 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/320?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
31. Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact). Washington, 15 April 1935 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/325?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-06-19);
32. The Tehran Conference, November 28-December 1, 1943 // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/wwii/tehran.htm>> (žiūrēta 2006-09-29);
33. The Yalta Conference, February, 1945 // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/wwii/yalta.htm>> (žiūrēta 2006-09-29);
34. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/350?OpenDocument>> (žiūrēta 2006-09-19);
35. The Berlin (Potsdam) Conference, July 17-August 2, 1945 // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decade17.htm>> (žiūrēta 2006-09-29);
36. Charter of the International Military Tribunal for the Far East // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imtfech.htm>> (2006-11-29);
37. Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals. Nuremberg, 30th September and 1st October, 1946 // <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm>> (2006-11-29);
38. Affirmation of the Principles of International Law recognised by the Charter of the Nüremberg Tribunal. Resolution 95 (I) of the United Nations General Assembly, 11

- December 1946 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/355?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
39. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/357?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-11-29);
40. Final Act of the Diplomatic Conference of Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/295?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
41. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/365?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
42. Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/370?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
43. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/375?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
44. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/380?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
45. Resolutions of the Diplomatic Conference. Geneva, 12 August 1949 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/385?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
46. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nüremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950 // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/395?OpenDocument>> (žiūrėta 2006-06-19);
47. Resolutions of the Diplomatic Conference of Geneva of 1974-1977. // <<http://www.cicr.org/ihl.nsf/FULL/480?OpenDocument>> (2006-11-29);

Specialioji ir pagalbinė literatūra

48. Bugnion F. The ICRC and Protection of War Victims. – ICRC & Macmillan, 2003;
49. Čiočys P.A. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004;
50. Detter I. The Law of War. – Cambridge University Press, 2000;
51. Sassoli M. and Bouvier Antoine A. How does war protect in law? – ICRC, Geneva, 2005;
52. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 ICRC, Geneva/Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1987;

53. Pictet J. Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Volume I ICRC, Geneva, 1952;
54. Pictet J. Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Volume II. ICRC, Geneva, 1960;
55. Preux de J. Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Volume III ICRC, Geneva, 1960;
56. Uhler O., Coursier H. Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Volume IV. ICRC, Geneva, 1958;
57. Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. – Lietuvos teisės universitetas, 2003.